

LUOVAN TALOUDEN TULEVAISUUS

LUOVAN TALOUDEN TULEVAISUUS

Markus Nordenstreng
Harri Rinne

Takakannen kuva: osa teoksesta Tulevaisuus, Väinö Aaltonen (1932),
eduskunnan taidekokoelma.
Kuvaaja: Vesa Lindqvist.

Tulevaisuusvaliokunta

00102 Eduskunta

www.eduskunta.fi/tuv

Helsinki 2015

ISBN 978-951-53-3585-2 (nid.)

ISBN 978-951-53-3586-9 (PDF)

ISSN 2342-6594 (painettu)

ISSN 2342-6608 (verkkojulkaisu)

Sisällys

Esipuhe.....	3
Raportin tekijöiden saatesanat	8
Raportin tiivistelmä	9
1. Luova talous työllistäjänä Suomessa	12
2. Tietopaon uhka ja kannustimien mahdollisuus.....	14
3. Digitaalajan tulonmuodostustrendit	17
4. Tilauspalvelujen vaikutus luovaan talouteen	19
5. Sopimuskulttuuri ja tekijän kohtuullinen korvaus.....	22
6. Tekijänoikeudet muuttuvassa online-maailmassa	24
7. Julkisen palvelun median rooli	26
8. Julkisen elinkeino- ja vientituen virtaviivaistaminen luovalle alalle.....	28
9. Luovan alan joukkorahoitus	30
10. Kuluttajan muuttuva suhde luovaan talouteen	31
11. Teosten opetus- ja tutkimuskäyttö digitaalijassa sekä radikaalit teknologiat	34
12. Harri Rinteen loppuanalysointia: Miksi taloyhtiö tekee päätöksen, jota kukaan ei kannata?	35
Raportin asiantuntijahaastattelut	45

Luova talous on voimakkaassa kasvussa koko maailmassa. Myös Suomi on eurooppalaisista maista kärkijoukossa, lähes viisi prosenttia kansantuotteestamme tulee luovilta aloilta. Luovalla alalla toimitaan kuitenkin omalla riskillä, yrittäjänä tai freelancerina. Harvalla on vakituista palkkaa. Tästä huolimatta sosiaaliturvamme perustuu yhä oletukseen, että luovaa työtä tehtäisiin aina pysyvässä työ- tai virkasuhteessa. Näin aineettomien oikeuksien ja siitä tulevan rahan merkitys on tärkeä tekijöille. Luovien alojen sisällöt kaupattiin ennen fyysisesti: kirjoina, videoina ja levyinä. Nyt fyysinen kauppa on kriisissä. Kauppojen valikoima kapenee ja vain pieni osa luovien tekijöiden teoksista pääsee kuluttajan ulottuville.

Media on jo siirtynyt vauhdilla nettiin. Niin käy myös kulttuurille, luovalle taloudelle. Kirjat ovat murroksessa. Vielä sähköisen kirjan rooli on Suomessa paljon pienempi kuin esimerkiksi Virossa suhteessa väestömäärään, puhumattakaan USA:sta, jossa jo yli puolet kirjoista luetaan digitaalisesti.

Myös musiikin tuottaminen ja myyminen äänilevyillä on kriisissä. Tilalle ovat tulleet verkko-kauppa ja suoratoisto. Nettimaailma on luomassa aivan uuden avaruuden. Mutta se ei vielä ole kannattava – ainakaan Suomessa taiteilijoiden kannalta. Tutkin tätä kulttuurin muutosta Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselle keväällä 2010 tekemässäni kandidaatin tutkielmassa ”Äänite-markkinoiden murros Suomessa vuosina 2005 - 2009”. (Useat tämän kirjoituksen lähteet perustuvat tutkielman lähdeluetteloon). Yritin tuolloin ennustaa muutosvauhtia. Nyt musiikin sähköinen myynti on todella suurempaa kuin cd-levyjen myynti. Silti senkin jälkeen on musiikin kokonaismyynti laskenut, vaikka mukaan laskettaisiin digi-myyntikin. Musiikkia kuunnellaan muutenkin kuin vain ostamalla. Kuluttajat hankkivat erilaisia musiikki- ja muita pelejä. Onko nyt saavutettu kyllästymispiste? Musiikkia ei kuluteta enää äänilevyjen kautta, koska sitä tulvii muualtakin. Paitsi että ihmiset katsovat YouTubesta videoita, erityisesti nuoriso pelkästään kuuntelee musiikkia samalla, kun pelaa pelejä.

Tekijänoikeudet - tarjonnan yksipuolistuminen

Samaan aikaan tekijänoikeuskorvauksiin liittyy useita epäkohtia ja koko korvausjärjestelmä on uhan alla digitaalimurroksessa. Myöskään Suomen veropolitiikka ei edistä luovan talouden kasvua. Fyysisen kirjan alv-prosentti on 10, mutta e-kirjan 24. Tekijänoikeuskorvausten ohjaaminen taiteilijan omalle yritykselle ei Suomessa toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa käy. Se aiheuttaa luovan rahan pakoa ulkomaille. Elokuva-alalla taas haluttaisiin Suomeen samankaltaisia kannustimia kuin muuallakin kansainvälisten tuotantojen saamiseksi myös tänne.

Miten kulttuurin kuluttaja sitten löytää uusia, erikoisia teoksia? Tarjonta yksipuolistuu, kun kaupalliset radiot ovat ketjuuntuneet ja musiikin soittolistat kaventuneet. Myös Yleisradion musiikkitarjonta on valtavirtaistunut ainakin ns. prime time- eli suosituimpaan kuuntelu-aikaan. Marginaaliset teokset harvoin pääsevät esille musiikissa ja näin on myös elokuvassa ja kirjallisuudessa. Hitit, Emma- ja Oscar-palkitut sekä Finlandia-voittajat vievät kaiken tilan. Toisaalta netistä voi löytää kaikenlaista tarjontaa.

Kansalaisaloite oli hyvä keskustelun avaus

Piratismi on useiden eri lähteiden mukaan netissä kasvanut vuosituhannen vaihteesta. Kansalaisaloite ”Järkeä tekijänoikeus-lakiin” oli hyvä keskustelun avaus, vaikkakin monet ehdotukset siinä olivat mahdottomia ilman, että luovien tekijöiden oikeudet kärsisivät. Vanhan tekijänoikeuslain idea oli, että jos jakamalla sisältöjä vertaisverkoissa aiheuttaa vahinkoa sisällön tekijälle, se on kiellettyä. Tämän rajan liennyttäminen oli kansalaisaloitteen tarkoitus. Se olisi merkinnyt toteutuessaan varsin radikaalia muutosta ja toisten henkisen omaisuuden jakelua ilman korvausta. Aloitteen tekijät korostavat, että luovan alan kuluttajat ovat huomoinen organisoituneet kuin tekijät. Toisaalta, onko vahva tekijänoikeus este tuottajan ja kuluttajan välillä? Jos markkina toimii, miksi luovan alan kaupassa sisällön omistusoikeuden tulisi olla heikompi kuin muualla? Tietenkin digi-jätit kuten Google ym. haluavat sisällöt mahdollisimman edullisesti.

Keskustelu jatkuu, miten digi-muutoksessa, pilvipalvelujen todellisuudessa löydetään yhteiskuntasopimus, joka ottaa huomioon sekä kuluttajat, operaattorit että sisällöntuottajat. Esimerkiksi oppimateriaalien osalta pitäisi sitaattioikeutta varmaankin jollain tavalla selvittää. Yksi myös mielenkiintoinen ehdotus kansalaisaloitteessa oli tekijöille kohtuullisen korvauksen periaate, jota sovelletaan mm. Saksassa. Viime vuonna tekijänoikeuslakiin kirjattiin vaatimus kohtuullisesta korvauksesta taiteilijalle sopimustilanteissa, mutta asian riitauttaminen on haastavaa.

Digitalisaatio tulee joka tapauksessa

Onko kuitenkin niin, että meidän on vain sopeuduttava myös talouden osalta digitalisaation läpimurtoon? Onko se jo jopa vielä enemmän otettava huomioon, kun luovaa taloutta kasvatetaan? Ainakin Aalto-yliopiston professori Matti Pohjola sanoo, että Ruotsin talous on luonut enemmän kasvua palvelualoilla, koska he ovat pidemmällä digi-yhteiskunnassa kuin Suomi. Myös EU on kiinnittänyt huomiota digitalisaatioon raportissaan ”Creating growth with services”.

Yleinen taloustilanne vaikuttaa todennäköisesti myös luoviin aloihin. Tohtori Dan Steinbock sanoi haastattelussani taannoin, että lama-aikana kulttuurin imurointi netistä kasvaa, kun se on halvempaa tai jopa ilmaista. Maailmanlaajuisesta taloustaantumasta huolimatta elämystalous (Experience Economy) on noussut USA:ssa ja muissa länsimaissa. Ruotsi on kansainvälinen levytuottajamaa, Iso-Britannia on musiikintekijöiden jättiläinen. Myös Hollywood-elokuvia tehdään Iso-Britanniassa merkittävästi. Nousevat taloudet kuten Intia ovat jo luovan talouden jättiläisiä. Mumbain hindinkielinen Bollywood ja muu Intia tuottaa enemmän elokuvia kuin Hollywood. Etelä-Korea on digi-kuluttajan tekninen ”paratiisi”.

Globalisaatio ja lokalisaatio. Ansaintamallit muuttuvat.

Miten sitten Facebook ja YouTube vaikuttavat luovan maailman pienenemiseen? On globalisaatio ja samaan aikaan lokalisaatio. Pietarsaarelainen kaupan kassatyttö voi päästä yhdellä imitaatiopätkällä YouTubeissa Hollywoodin taiteilijaksi. Kuvataiteilija Osmo Rahala on osan vuodesta luomuviljelijä Nokialla, talvet New Yorkissa. Taiteilijat voivat asua missä vaan digi-maailmassa.

Musiikin, elokuvien, kirjojen, lehtien ja pelien jakelu ja ansaintamallit ovat digitalisoitumisen vuoksi murroskohdassa. Ilmaiset peruspalvelut (free-on-demand) kasvavat niin suu-riksi, että jo niissä oleva sisältö on jo arvokasta kuten YouTubessa. Lisäohjelmistosta sit-ten maksetaan (premium) kuten Spotify- musiikin suoratoistossa. Internet-toimijoilla on ns. pitkän hännän ansaintamalli (the long tail). Se tarkoittaa, että pienistä puroista teh-dään kannattavaa liiketoimintaa kuten Amazon, Netflix ja Google tekevät. Sisällön jakami-nen ilmaiseksi ja sen jälkeen saman sisällön myyminen jossain muussa muodossa on ns. Loss Leader -malli. Ansainta tulee oheistuotteista kuten suomalaisella peliyhtiöllä Angry Birdsillä. Paitsi elokuvia myös kirjallisia teoksia voidaan jakaa ilmaiseksi netissä, mutta fyysistä kirjaa myydään joko on-line, perinteisessä kirjakaupassa tai Amazon.com - verkkokaupassa.

Piratismin vaikutus luovan talouden rahoitukseen on ollut kielteinen. Paitsi musiikki eri-tyisesti elokuvat ovat piratismin kohteena. Mutta toisin kuin väitetään, piratismia voidaan myös suitsia: Ruotsissa viranomaiset sulkivat musiikin merirosvopalvelun Pirate Bayn serverit.

Suomen luovat alat maailmalla

Suomalaisen musiikin, elokuvan ja kirjallisuuden viennissä on saatu jo pää auki, mutta vielä on paljon tehtävää. Maailmalla monet elokuvat, kirjat ja musiikki rahoitetaan joukko-rahoituksen avulla. Missä on Suomen kuluttajan aktiviteetti? Suomalaiset rock-yhtyeet ovat onnistuneet musiikkiviennissä ulkomaille. Suomi-kirjallisuuden läpimurroista esi-merkkejä ovat mm. Sofi Oksanen ja dekkaristit, elokuva-alalla mm. Iron Sky. Peliteolli-suudessa Suomi on jo suurvalta maailmalla. House Marque kehitti jo vuonna 1999 menes-tyneen lumilautapelin Supreme Snowboardingin. Remedyn läpimurtoja olivat Max Payne- ja Alan Wake-pelit. Habbo Hotel oli menestyspeli lapsille. Rovion Angry Birds teki varsi-naisen maailmanvalloituksen. Japaniin omistustaan myyneen Supercellin menestys perus-tuu kahteen peliin. Pelialalla on myös tullut takapakkia, mutta nyt Bug bear, Red Lynx, Frogmind, Fingersoft, Almost Human ja muut jatkavat menestystarinaa uusia pelejä keksi-en. Slush-teknologia- ja kasvuyritystapahtuma on tuonut Suomeen kuitenkin käymään start up -yrittäjiä ja sijoittajia. Mikä heidän vaikutus lopulta on?

Uudet radikaalit teknologiat

Tässä raportissa ei tarkemmin eritellä radikaaleja innovaatioita ja niiden vaikutusta luo-vaan talouteen. Siihen ei tila eikä aika riittänyt. Tästä aiheesta kansanedustaja Ville Vähä-mäen tilauksesta teki työryhmä raportin Radikaalit teknologiset ratkaisut Tulevaisuusva-liokunnalle (6/2013). Kuitenkin kannattaa huomioida muutama raportin esiintuoma in-novaatio. Radikaaleja teknologioita ovat mm. LI-WI / tiedonsiirto valossa. Laaja, vapaa spektri. Biosignaalit. Hoitavat taajuudet, esim. äidin sydänääni-sovellutus keskoskaappiin. Tekoäly musiikin säveltämiseen / Big data -louhinta hiteistä. Jo 60-luvulla tietokone teki tangon. Emootioiden tunnistus. Musiikin valinta tunteiden perusteella. ”Tallenna kaikki” - palvelu: musiikki, puheet, taide, kaikki tallentuu. Laajennettu todellisuus / käyttöliittymät. Aivojen simulointi, mallinnus. Painettu äly ja sensorit. Paljon mahdollisuuksia esim. tila-ratkaisut, musiikki ja taide. 3D-tulostus / robottiräätäli > yksilölliset taidetuotteet.

Suomalaiset ovat teknologisesti olleet valmiita moniin innovaatioihin, sovellutuksia kaiva-taan. Vähämäki sanoo: ”Spotify olisi teknisessä mielessä voitu keksiä vaikka Oulussa. Meil-

lä oli siihen valmiuksia. Ruotsalaiset olivat kuitenkin suoratoiston kaupallistamisessa nopeampia.”

Kulttuurin sisältö lopulta pääasia?

Vaikka digitaalinen ympäristö muuttuu, itse luovan alan sisältö, kulttuuri on pääasia – se, mitä ihmiset haluavat. Sen käytön luonne voi muuttua, mutta itse sisällöt ovat tärkeitä. Jotta uutta kulttuuria syntyy, täytyy taiteilijoiden saada siitä myös korvaus jollakin tavalla. Toisaalta myös kuluttajien ja jakelijoiden oikeudet on taattava. Tämä epäpyhä kolminaisuus on lainsäätäjille kova haaste.

Musiikkialan tulevaisuudesta on monensuuntaisia mielipiteitä. Jotkut uskovat, että netin myötä ääniteala jopa kasvaa, mutta ei perinteisten levy-yhtiöiden vaan indie-tuottajien ja artistien omien levymerkkien ”ruohonjuuritason” aktiivisuuden vuoksi, kuten musiikkialan guru pidetty kanadalainen Terry McBride ennustaa.

Vaikka myynti vähenee, fyysisten levyjen kuolema ei ole näköpiirissä, sanovat monet musiikkituottajat. Vanhojen levytysten back-katalogi myy hyvin CD-levyinä — kiitos sen kulluttajille edullisen hintakehityksen. Ns. long tail -tuotteet taas löytyvät parhaiten netistä. Kyseessä ovat vähän kysytyt, harvinaiset vanhat levytykset, joita ei kannata tilan puutteenkaan vuoksi pitää levykaupoissa. Netistä long tail-musiikkia voi löytöretkeillä, sanovat alan harrastajat.

On niitäkin, jotka eivät murehdi cd-levyn kuolemaa. Bostonin Berklee Music Collegien vararehtori David Kusek sanoo: Suuret levy-yhtiöt eivät koskaan myyneet itse musiikkia. Heidän bisneksensä oli myydä vain muovisia levyjä. Terry McBride viittaa useissa haastatteluisaan nettiteknologiaan ”cloud computing”. ”Pilvessä” on etätalletustilaa. Näin myös musiikin, elokuvien, pelien ja kirjojen ostaminen ”taivaalta” on entistä yksinkertaisempaa

Luovan talouden tulevaisuus – toimeksianto

Eduskunnan Tulevaisuusvaliokunta nimensä mukaisesti haluaa luodata kasvavan luovan talouden tulevaisuutta. Saadessani tehtäväksi raportin luomisen, pyysin kaksi luovan alan asiantuntijaa kirjoittajiksi: journalisti, musiikin tekijä Markus Nordenstrengin ja yht.lis., tietokirjailija Harri Rinteen. Nordenstreng on vuosikausia seurannut digi-muutosta luovilla aloilla ja kirjoittanut siitä mm. Helsingin Sanomiin ja eri luovan alan lehtiin. Raportissaan hän käy johdonmukaisesti läpi luovan taloutemme suuret teemat.

Rinne taas on seurannut kirjallisuuden murrosta. Samalla hän osittain Virossa asuvana on havainnoinut, miten eteläiset heimoveljemme ovat pragmaattisesti pystyneet nopeasti siirtymään luovassa taloudessa digi-aikaan, kun Suomessa samasta asiasta vasta väitellään. Samoin ruotsalaiset kansallisten vertailujen pohjalta ovat kyvykkäämpiä ottamaan tuntemattomia riskejä ja lähtemään uusille markkinoille verrattuna suomalaisiin. Samalla hän analysoi kansallisia kulttuuripiiriteitämme luovan alan taustatekijöinä. Rinne viittaa-kin siihen, että valtioiden tulisi olla strategisesti ketterämpiä. Tästä syystä varmin tapa toteuttaa luovan alan muutokset ja uudistukset, on perustaa pääministerivetoinen ”luovien alojen neuvottelukunta”. Muuttuvan teknologian oloissa meillä saattaa jo yhdenkin hallituskauden aikana olla kokonaan uusia luovien alojen tuotteita, jotka edellyttävät nopeaa säädöksenantoa ja reagointia.”

Toivoin Nordenstrengin ja Rinteen raportissa vastaavan erityisesti mm. seuraaviin kysymyksiin:

Mikä on luovan talouden tulevaisuus? Alueena musiikki, elokuvat, kirjallisuus, pelit (näytämö- ja kuvataide eivät ole mukana)

1. Taloustrendit, jotka vaikuttavat luoviin aloihin.
2. Kuinka liiketoimintamallien muutos vaikuttaa luoviin aloihin?
3. Tekijänoikeudet ja kuluttajan oikeudet muuttuvassa nettimaailmassa.
4. Mikä ennuste on luovista aloista? Tulevaisuuden haasteet?
5. Miten saadaan talouskasvua ja työllisyyttä luovista aloista? Yrittäjyys?
6. Radikaalit teknologiat, jotka muuttavat kuluttamista (ke Ville Vähämäen raportti).

Mikko Alatalo

Tulevaisuusvaliokunnan jäsen (kesk.)

Raportin tekijöiden saatesanat

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan tekemä toimeksianto osoittautui haastavaksi. Perinteisten kulttuurialojen – kirjallisuuden, AV-alan ja musiikin – niputtaminen peli- ja start up -alojen kanssa samaan raporttiin tuntui alussa keinotekoiselta ja ylivoimaiseltakin tehtävältä. Aineettomat oikeudet kun ovat äärettömän laaja käsite. Toimintamekanismit jo pelkästään kulttuurin eri alueilla eroavat ratkaisevasti toisistaan, digitaalijan toimialoista puhumattakaan.

Kulttuurityöläisen on esimerkiksi vaikeaa hahmottaa start up -maailman lainalaisuuksia. Start upin arvo kun ei perustu teoksiin, faneihin tai tekijänoikeuskorvauksiin vaan pääasiassa ihmisten arkea helpottaviin uniikkeihin palveluihin ja niiden edelleen myymiseen. Yhtä hankalaa voi olla start up -yrittäjän ymmärtää kulttuurialan tekijää, jonka hengentuotteiden arvo ei piile käyttöliittymän helppoudessa, nopeassa listautumisessa tai exit-suunnitelmassa. Start up- ja pelialoista poiketen kulttuuria tehdään harvoin sijoittajan intressi, raha tai voitot edellä. Eräs haastateltava esitti huvittavan mutta oivan vertauksen siitä, miten start up -utopiassa suomalaisen kulttuurin pilarit kuten Sibelius, Otava, Suomi Filmi ja Love Records vaihtaisivat omistajaa lähes päivittäin.

Alkuhämmennyksen jälkeen löysimme kuitenkin suomalaisia luovia aloja yhdistäviä tekijöitä. Klassikkopelit perustuvat ajattomiin tarinoihin, ihan siinä missä klassikkoelokuvat tai -kirjatkin. Hittisovellusten ennustettavuus on lähes yhtä heikkoa kuin hittibiisien. Kilpailu online-markkinoilla on kovaa, hyviä ideoita ei ole koskaan liikaa ja ruohonjuuritason luova toiminta on haastavaa alalla kuin alalla.

Haastatteluissa ilmeni yllättävän paljon kaikkia luovia aloja yhdistäviä epäkohtia, ratkaisuehdotuksia ja teesejä. Haastateltavien eniten käyttämät sanat olivat arvolisävero, kannustin, joukkorahoitus, itsensä työllistävät ja jähmeät rakenteet, mistä voinee vetää omat johtopäätöksensä. Kiinnostavaa oli myös huomata, miten useat raportissa esitetyistä epäkohdista ovat tulleet esiin valtiovallan aiemmin tilaamissa raporteissa, mutta käytännön toimenpiteet on silti pääosin laiminlyöty.

Sekin kävi selväksi, että eri luovien alojen tekijöiden tulisi käydä nykyistä enemmän dialogia keskenään ja oppia lisää toinen toistensa toimialoista. Kyetäkseen ennustamaan digitaalimaailman tulevaisuutta, on osattava soveltaa myös analogimaailman historiaa.

Markus Nordenstreng

Harri Rinne

Raportin tiivistelmä

Suomi on luovan talouden suhteen EU:n kärkimaita. Luovat alat tuottavat lähes viisi prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta ja työllistävät yli neljä prosenttia Suomen työvoimasta, mikä on toiseksi eniten EU:ssa¹. Työpaikkamäärä on kasvanut tilastokeskuksen mukaan peräti 20 prosenttia vuodesta 2007².

Ilmiömaisesta kasvusta ja innovaatioista huolimatta luovuus ei pääse kukkimaan meillä riittävästi. Tietopako luovilla aloilla on jo arkipäivää.

Itsensä työllistävien asema

Lainsäädäntömme perustuu yhä siihen oletukseen, että luovaa työtä tehtäisiin perinteisessä pysyvässä työ- tai virkasuhteessa, vaikka luovilla aloilla toimitaan nyt ja tulevaisuudessa lähinnä omalla riskillä – yrittäjänä, freelancerina tai ammatinharjoittajana. Itsensä työllistävien sosiaali- ja eläketurvaongelmat tulee korjata viipymättä. MYEL-vakuutuksen mukainen yhteen sovitettu eläkevakuutusmalli poistaisi kannustusloukun ja antaisi pienituloiselle tekijälle mahdollisuuden osallistua oman eläkkeensä kerryttämiseen.

Luovan työn tekijöiden toimimista yritysmuodossa pitäisi helpottaa tuntuvasti nykyisestä, jolloin yrityksiin voitaisiin palkata herkemmin työvoimaa, mikä puolestaan tukisi talouskasvua. Tulisi myös harkita vakavasti luovan alan pienyrittäjien arvalisäveron alarajan tuntuvaa nostamista, jolloin maamme kilpailukyky kasvaisi ja luovan alan ammattilaisten muuttovirta ulkomaille tyrehtyisi.

Tietopaon uhka

Suomen veropolitiikan joustamattomuus ja hidas reagointi markkinoihin asettaa huomattavia haasteita suomalaisen luovan talouden kilpailukyvyille. Suurimpia ongelmia aiheuttaa arvalisäveropolitiikka. Arvalisäverokannat ja -rajat eivät ole nykyisellään omiaan kasvattamaan luovaa taloutta. Kun esimerkiksi fyysisen kirjan arvalisäveroprosentti on 10 ja e-kirjan 24 niin ei ole yllättävää, että suomalaisen kulttuurin digitaalimyyntit laahaavat muiden länsimaiden perässä. Myös maamme joustamaton ennakkoveropolitiikka ja joukkorahoitusta huomioimaton rahankeräyslainsäädäntö tulee korjata pian tai muutoin odotettavissa on, että yhä useampi kotimainen luovan alan yritys siirtyy ulkomaille.

Julkisen elinkeino- ja vientituen virtaviivaistaminen

Luovan talouden julkiseen tukeen kaivataan rohkeita tekoja ja uusia avauksia. Tuotekehitykseen tulisi satsata saattamalla luovat alat nykyistä laajemmin Tekes-tuen piiriin. Samalla tuettaisiin teknologiateollisuutta, jonka bisnes nojaa yhä enemmän sisältöön. Jähmeät julkiset vientituet pitäisi muokata selkeämmin toimialakohtaisten tarpeiden ja erityispiirteiden mukaan. Ministeriöiden tulisi kyetä keskustelemaan paremmin keskenään. Kette-

¹ Industry-Level Analysis Report, September 2013, European Patent Office

² Lähde: Tilastokeskus, Kansantalous; Päivitetty: 11.7.2014

rämpi ja luovempi julkinen tukipolitiikka puskurirahastoinen nostaisi suomalaisia luovan alan pienyritysten vientikynnystä huomattavasti.

AV-alan peräänkuuluttaman tuotantokannustinjärjestelmän luominen olisi kannatettavaa kaikille luoville aloille. Näin Suomeen virtaisi luovan alan sijoituksia ulkomailta, mikä piristäisi kasvua ja työllisyyttä poikkitoimialaisesti. Vipuvarsivaikutukset olisivat huomattavat, mistä on lukuisia kansainvälisiä esimerkkejä. Esimerkiksi Saksassa jokaisen rahan euron lasketaan poikineen maahan kuuden euron sijoituksen.

Myös jo 2010 Tarja Cronbergin raportissa esitetty idea yritysten ja yhteisöjen taide- ja kulttuurialanostojen verovapaudesta saattaisi piristää luovaa taloutta sekä lisätä kulttuurin sponsorointia Suomessa.

Tekijän aseman turvaaminen

Vahva tekijänoikeus on luovan työn tekijän elinehto. Ajoittaisista eturistiriidoistaan huolimatta luova ala ja teknologia ovat toisistaan riippuvaisempia kuin koskaan. Tekijänoikeusjärjestelmän päivittäminen, valvontatekniikoiden automatisointi ja parempi läpinäkyvyys hyödyttävät pitkässä juoksussa sekä tekijää että käyttäjää.

Tekijöiden neuvotteluasema on turvattava nykyistä paremmin, mitä saattaisi edesauttaa työehtosopimusta muistuttavan järjestelmän luominen luoville aloille. Toteutus voi tosin olla haastavaa luovan talouden koostuessa varsin erilaisista toimialoista ja kirjavasta tekijäjoukosta.

Tekijänoikeuksien automaattinen luovutus ei saa vakiintua yleiseksi kauppatavaksi (vrt. työsuhteolettama). Muutoin Suomeen syntyy pitkässä juoksussa luovan alan järjestäytymätön köyhälistö.

Tekijätiedot katoavat herkästi online-maailmassa ja teokset jäävät anonyymeiksi. Ratkaisuna voisi olla kaikille luovien alojen tekijöille kohdennettu kansallinen identiteettinumerojärjestelmä. Tekijän identiteettinumero syötettäisiin automaattisesti teosten metadataan. Reaaliaikainen jäljitystekniikka parantaisi sekä teosten tekijöiden että käyttäjien asemaa. Teknologian edelläkävijänä Suomi soveltuisi hyvin järjestelmän pilottimaaksi. Onnistuessaan kyseessä olisi suomalainen taiteen ja tieteen yhteisvoitto, jolla olisi myös huima vientipotentiaali.

Online-sääntelyn kaksiteräinen miekka

Vaikka julkista sääntelyä luovassa taloudessa tulisi kilpailukykyämme ajatellen pikemminkin purkaa kuin lisätä, pelkkä itsesääntely varsinkaan globaaleilla online-markkinoilla ei toimi aukottomasti. Ilman ulkopuolista sääntelyä isot syövät pienet toimijat ja alat polarisoituvat, mikä kaventaa tarjontaa ja asettaa kulttuurin moninaisuudelle todellisia uhkia. Lainsäätäjien tulisi puuttua rohkeammin epäkohtiin. Veroparatiiseista käsin toimivat ylikansalliset toimijat tulisi pakottaa noudattamaan eurooppalaisia lakeja ja yleisiä pelisääntöjä. Lainsäädäntö voisi myös haastaa suoratoistopalvelut maksamaan korvauksia tekijöille nykyisestä poiketen kohdennetun käytön mukaan (user-centric -tilitysmalli). Läpinäkyvämpien tilityskäytäntöjen vaikutuksia luovaan talouteen voi verrata reilun kaupan ilmiöön elintarvikekaupassa.

Yleisradion roolin kirkastaminen

Yleisradiolla on keskeinen rooli luovassa taloudessa kotimaisen luovan sisällön tuottajana, ostajana ja portinvartijana. Ylen tulee noudattaa nykyistä selvemmin sille laissa esitettyjä tehtäviä, joihin lukeutuu monipuolisen kotimaisen kulttuurin vaaliminen ja kansan sivistäminen. Ylen valtavirtaistunut, kaupallisista kanavista muistuttava ohjelmavirta ja entistä huomattavampi painotus ulkomaiseen viihteeseen ja formaatteihin koetaan luovilla aloilla huomattavaksi ongelmaksi. Nykypolitiikka uhkaa konkreettisesti suomalaisen kulttuurin monimuotoisuutta ja marginaalivirtauksia. Myös Ylen sopimuskulttuuria, kankeaa organisaatorakennetta ja sisäistä tiedonvälitystä tulisi kehittää palvelemaan paremmin kotimaista luovaa taloutta.

Kuluttajan oikeudet ja teosten opetus- ja tutkimuskäyttö

Yhä useammin se, mikä on kuluttajalle teknisesti mahdollista, ei välttämättä olekaan laisäädöllisesti hyväksyttävää. Tämä koskee yhtä lailla verkkopiratismia kuin tekijänoikeudellisesti suojattujen teosten nykYTEKNIKAN mahdollistamaa uudelleenmuokkaamista. Ristiriita ilmenee yhä useammin myös opetus- ja tutkimustyössä. Teosten nykyistä joustavampaa opetus- ja tutkimuskäyttöä sekä laajennetun sitaattioikeuden mahdollisuutta tulisi tutkia. Samanaikaisesti tulee huomioida vaikutukset tekijöihin ja koko kulttuurialaan – oppikirjamyynti vastaa esimerkiksi kolmasosaa koko kirja-alan liikevaihdosta Suomessa. Päivitettyillä lisenssimalleilla teosten opetus- ja tutkimuskäyttö voisi osoittautua luovalle taloudelle myös mahdollisuudeksi eikä vain uhaksi. Luovien alojen innovaatioita ja radikaaleja teknologioita tullaan hyödyntämään tulevaisuudessa nykyistä laajemmin ja ennakkoluulottomammin kaikessa koulutuksessa.

Luovien alojen koulutuksen painopisteiden päivittäminen

Suomalaisessa luovan alan koulutuksessa tulee panostaa tekemisen ohella selvemmin yrittäjyyteen, tekijänoikeuksiin ja itsensä brändäämiseen, sillä luova talous automatisoituu kovaa vauhtia. Tekijän arvo tulee nojaamaan tulevaisuudessa yhä enemmän alansa asiantuntemuksessa. Myös luovan talouden vientiammatillisverkoston luominen ja -koulutus on ensisijaisen tärkeää.

Luovan talouden neuvottelukunnan perustaminen

Esittämämme muutokset edellyttävät eri hallinnonalojen korkean tason saumatonta yhteistyötä. Vaikka luovassa taloudessa kyse on työpaikoista ja vientituloista, kyse on samalla myös politiikan osa-alueesta, jota kokemuksen perusteella hyvin harva kansanedustaja ja puolue aktiivisesti hallitsee tai ainakaan tekee osaksi agendaansa. Tulisi perustaa pääministerivetoinen luovien alojen neuvottelukunta, joka kykenisi tarvittaessa nopeaan ja ketterään säädöksenantoon sekä reagointiin.

1. Luova talous työllistäjänä Suomessa

Luova talous on tämän hetken nopeimmin kasvavia toimialoja. Euroopassa kulttuuri- ja luovat alat tarjoavat työtä 7 miljoonalle ihmiselle³. Alojen kokonaisarvo on noussut 535,9 miljardiin euroon. Työllisyysaste kasvaa keskimäärin 0,7 prosenttia vuodessa, kun EU:n yleinen työllisyysaste pienenee saman verran.

Suomi on tekijänoikeuden merkityksen suhteen EU:n kärkeä. Tekijänoikeusalat työllistävät EU:n tilastojen mukaan 4,3 prosenttia Suomen työvoimasta, mikä on toiseksi eniten EU:ssa. Luovat taloudet tuovat 4,8 prosenttia bruttokansantuotteestamme. Alojen työpaikkamäärä on kasvanut tilastokeskuksen mukaan 20,1 prosenttia vuodesta 2007⁴.

Kasvusta huolimatta sosiaali-, työttömyys- ja eläketurvan sekä verotuksen osalta suomalaiset luovan työn tekijät eivät ole yhdenvertaisia muun yhteiskunnan kanssa. **Sosiaaliturvalainsäädäntömme perustuu monilta osin yhä siihen virheelliseen oletukseen, että luovaa työtä tehtäisiin perinteisessä pysyvässä työ- tai virkasuhteessa.** Luovalla alalla toimitaan tänä päivänä kuitenkin lähinnä omalla riskillä – yrittäjänä, freelancerina, ammatinharjoittajana. Vakituisen kuukausipalkan saaminen varsinkaan taiteen ja kulttuurin alalla on poikkeus ja pätkätyöt pääsääntö.

Tekijänoikeusalat muodostavat oman erityisryhmänsä. Ongelmana ovat erityisesti ne pienituloiset itsensä työllistäjät, jotka eivät ole palkkatyössä eli työeläkelainsäädännön piirissä, ja joille YEL-maksut ovat ylivoimaisen korkeat. YEL-minimin maksaminen puolestaan johtaa siihen, että eläkekertymä ei lopulta ylitä takuueläkettä.

Itsensä työllistäville luovan työn tekijöille tulisikin taata kohtuullisen toimeentulon ohella kunnollinen eläketurva. Asiaan kiinnitettiin huomiota jo Tarja Cronbergin Opetus- ja kulttuuriministeriölle 2010 tekemässä raportissa⁵, jossa kehoitettiin luomaan taiteilijoille **yksinkertaistettu eläkejärjestelmä**. Eläketurva-asiat keskitettäisiin Maatalousyrittäjien eläkelaitokseen. MYEL-vakuutuksen mukainen yhteen sovitettu eläkevakuutusmalli poistaisi kannustusloukun ja antaisi pienituloiselle tekijälle mahdollisuuden osallistua oman eläkkeensä kerryttämiseen. Luovan työn tekijöiden rinnastus maatalousyrittäjiin on sikälikin pätevä, että molempien aloja yhdistää heikko ennustettavuus tulevasta toimeentulosta.

Myös tekijänoikeuskorvauksiin liittyy Suomessa useita vakavia epäkohtia. Korvaukset verotetaan ansiotuloverotuksen mukaan ilman, että ne kerryttäisivät eläkettä tai äitiyspäivärahaa ja muita sairausvakuutuslain mukaisia etuisuuksia. Sen sijaan ne vaikuttavat negatiivisesti esimerkiksi työttömyyspäivärahaan ja asumistukeen. Lisäksi tekijänoikeuskorvauksien tulouttaminen tekijän omalle yhtiölle on Suomessa mahdotonta, kun esimerkiksi Ruotsissa käytäntö on ollut arkipäivää jo kymmenien vuosien ajan.

Itsensä työllistävät taiteilijayrittäjät toimivat tällä hetkellä verottajan silmissä monilla tavoin harmaalla vyöhykkeellä. Verottajalla ei esimerkiksi ole ollut johdonmukaista nä-

³ Industry-Level Analysis Report, September 2013, European Patent Office

⁴ Lähde: Tilastokeskus, Kansantalous

⁵ Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo; Selvittäjä Tarja Cronbergin raportti, OKM, 2010

kemystä siihen, voiko keikkamuusikko laskuttaa esiintymispalkkiot yritykselleen. Linjauksissa on nykyisellään liian paljon tulkinnanvaraa.

Luova työ edellyttää monella alueella yritysmuotoista toimintaa, mistä johtuen **tekijöiden toimimista yritys muodossa pitäisi helpottaa** nykyisestä. Tulisi harkita vakavasti luovan alan pienyrittäjien arvolisäverorajan tuntuva nostamista, jolloin maamme kilpailukyky kasvaisi ja tietopako ulkomaille tyrehtyisi. Nykyistä joustavampi tulojen ja menojen vähentäminen ja jaksottaminen toimisivat niin ikään tekijäyritysten kasvu- ja työllistämisedellytysten parantajana. Jos luovan alan toimintaa kyettäisiin harjoittamaan paremmin elinkeinoverotettavassa yhtiömuodossa, yrityksiin voitaisiin palkata herkemmin työvoimaa, mikä tukisi Suomen talouskasvua.

2. Tietopaon uhka ja kannustimien mahdollisuus

Suomen nykyinen veropolitiikka asettaa uhkia kotimaiselle luovalle taloudelle. Varsinkin **arvolisäverokantoja** moititaan luovilla aloilla. Digitaalisten sisältöjen arvolisäveroprosenttia tulisi laskea heti kun EU tämän sallii. Lasku kiihdyttäisi uusien liiketoimintamallien kehitystä ja niiden myötä myös suomalaisen luovan talouden online-markkinoita.

Esimerkiksi fyysisen kirjan arvolisäveroprosentti on nykyisin 10 ja e-kirjan 24. Digitaalisista kulutuksista syrjivä nykyinen jarruttaa digitaalisen kirjallisuuden kasvua Suomessa, jossa e-kirja myynti laahaa pahasti muiden länsimaiden perässä. Fyysisten kirjamyymintien romahtaessa viime vuonna lähes 10 prosenttia⁶ sähkökirjojen menekki on jämähtänyt alle prosentin luokkaan⁷. Vertailun vuoksi muissa EU-maissa myydään keskimäärin kymmenkertaisia määriä e-kirjoja Suomeen verrattuna. Britanniassa osuus on noin 25 prosenttia ja Saksassa sekä pohjoismaissa keskimäärin noin 10 prosenttia kokonaisymyynneistä. USA:ssa digitaalimyymintien ennakoidaan selättävän fyysisen kirjan myynnit jo lähivuosina⁸. Maailmanlaajuisesti sähkökirjan osuus myynneistä lähentelee suomalaiskustantajien mukaan 20 prosenttia. Suomen heikkojen digitaalimyymintien ei arvioida korjaantuvan ainaakaan fyysisen kirjan arvolisäveroprosenttia kiristämällä, joka on jo ennestään Euroopan neljänneksi korkein.

Luova talous koostuu Suomessa tulevaisuudessa lähinnä pienyrityksistä, joiden kansainvälistä kilpailukykyä ja mahdollisuutta toimia Suomesta käsin tulisi edistää kaikin keinoin. Yksi konkreettinen lääke tietopaon ehkäisyyn olisi arvolisäverovelvollisuuden tuntuva nostaminen luovilla aloilla esimerkiksi 50 000 euroon. Vertailun vuoksi Englannissa raja on tällä hetkellä 81 000 puntaa⁹.

Peli- ja start up -aloilla kritisoidaan myös EU:n päätöstä sitoa digitaalisten sisältöjen arvolisävero asiakkaan asuinmaahan. Käytännön ennustetaan haastattelemiemme asiantuntijoiden mukaan kiihdyttävän luovan bisneksen siirtymistä pois EU-alueelta ja estävän Euroopan yhteismarkkinoiden syntymisen. Korjausliikkeeksi esitetään muun muassa luovan alan arvolisäverotuksen harmonisointia EU-alueella.

Musiikkituottajat ovat pitäneet äänilevyjen 24 prosentin arvolisäverokantaa kaiken aikaa liian korkeana. Liiketaloudellisesti yhä merkittävämpään asemaan nousseessa livemusiikkibisneksessä arvolisävero aiheuttaa tarpeettomia ansionmenetyksiä. Keikkailuun vaadittavista teknikoista, ajoneuvoista ja muista lentävistä kuluista poiketen esiintymispalkkiot ovat arvolisäverottomia. Kulujen jälkeen artistien keikkapalkkioihin koituu arvolisäverokäytännöistä johtuen helposti kulujen osalta ylimääräinen 24 prosentin lovi. Tulee myös huomioida, että ravintoloiden tiukentuneella alkoholi- ja anniskeluoikeuspolitiikalla on välilliset vaikutukset keikkaileviin artisteihin ja kulttuuriin yleisemminkin. Useimpien musiikki- ja kulttuuritapahtumien järjestäminen ja riskinotto kyky liittyy keskikaljanmyyntiin.

⁶ Kirjamyynti romahti, Yle kulttuuriuutiset, 28.1.2015

⁷ Frilander, Anni, Sähkökirjojen myynti tuplaantui – läpimurtoa saa vielä odotella, Helsingin Sanomat, 28.1.2015

⁸ Myllylä, Kaisa, E-kirja etenee USA:ssa, matelee Suomessa, Kauppalehti 21.7.2012

⁹ Vat Registration - The Tax Donut <http://www.taxdonut.co.uk/tax/vat/vat-registration>

Jähmeä veropolitiikka ei muutenkaan ole omiaan tukemaan luovan talouden kasvua, työllisyyttä ja vientinäkymiä. Vientikelpoisia suomalaisia luovan talouden pienyrityksiä rasittaa esimerkiksi joustamaton ennakkoverojen perintä. Raporttiin haastatellut peli- ja start up -alan ammattilaiset havainnoivat ongelmaa, jossa etukäteen EU-tileille ilmestyvät ulkomaan myynnit virtaavat suomalaisyritysten tileille käytännössä vasta huomattavasti Suomen verottajan saamaa ilmoitusta myöhemmin. Harva mikroyrittäjä on kykeneväinen maksamaan runsaita ennakkoveroja ennen vientitulojen rantautumista Suomeen, mistä johtuen yhä useammat luovan talouden yrittäjät joutuvat turvautumaan velkarahaan tai verovelkavankeuden uhatessa ulkopuoliseen rahoittajaan.

Tilanne on omiaan kiihdyttämään luovan työn tekijöiden maastamuuttoa. Esimerkiksi Virossa myyntiverot menevät maksuun vasta siinä vaiheessa, kun ulkomailta kerätyt myyntivoitot ovat rantautuneet kotimaahan. Myös Ruotsissa verottaja suhtautuu ennakkoerotukseen huomattavasti Suomea joustavammin. Tässä valossa ei ole ihme, että esimerkiksi kansainvälistä menestystä nauttineella pelialallamme on jo täyttä häkää käynnissä tietopako ulkomaille. Ainoa lääke ilmiöön olisi kehittää joustavampia verotusratkaisuja.

Myös tekijänoikeuskorvausten tilittämistä koskeva nykylainsäädäntö liittyen kaipa nopeasti viilausta. Korvauksien ohjaaminen tekijöiden omien yritysten elinkeinotuloksi on mahdollista useissa muissa EU-maissa, joihin etenkin menestyneimmät suomalaiset musiikintekijät ovat alkaneet siirtää toimintaansa¹⁰. He siirtyvät ulkomaisten tekijänoikeusjärjestöjen käyttäjiksi ja siirtävät samalla myös yritystoimintaansa pois Suomesta. Kasva-va osa musiikin vientituloista jää meiltä näin saamatta ja myös vientiyritysten kasvupotentiaali jää tältä osin hyödyntämättä.

AV-alalla peräänkuulutetaan Suomeen **tuotantokannustinjärjestelmää**¹¹, jossa ulkomaiselle tuotantoyhtiölle palautettaisiin osa suomalaisiin palveluihin käyttämistään rahoista takaisin kuitteja vastaan. Monesta EU-maasta ja USA:n lähes jokaisesta osavaltiosta löytyy vastaavia kannustimia. Saksassa rahastomuotoinen tuotantokannustinjärjestelmä on ollut käytössä vuodesta 2007. Järjestelmän avulla Saksaan on investoitu ulkomailta 2,5 miljardin euroa. Jokaisen rahaston euron lasketaan poikineen maahan kuuden euron sijoituksen¹²

Vastaava järjestelmä voisi toimia hyvin myös muilla luovan talouden aloilla. Verojen palautusmekanismi saisi kansainväliset yhtiöt investoimaan Suomeen ja suomalaiseen osaamiseen huomattavasti nykyistä enemmän. Järjestelmä tukisi sekä työllisyyttä että luovan talouden vientinäkymiä.

Kannustimien mahdollistama kasvu ei rajoitu vain luoville aloille. Poikkitoimialaiset positiiviset vaikutukset ulottuisivat myös esimerkiksi maamme hotelli- ja ravintola- sekä kuljetusaloille. Lisääntyvien kansainvälisten tuotantojen myötä elokuvamatkailusta voisi muodostua varteenotettava bisnes Suomessa. Esimakua on jo saatu japanilaiselokuvasta Kamome (Lokki), jonka kuvauspaikka Punavuorella on tällä hetkellä japanilaisten keskuudessa suosituimpia turistikohteita Helsingissä.

¹⁰ <https://www.teosto.fi/teosto/uutiset/tekijanoikeuskorvausten-nykyinen-verotusmalli-ajaa-tekijoita-pois-suomesta>

¹¹ <http://www.luovasuomi.fi/article/1244>

¹² The European Audiovisual Observatory: Impact Analysis Of Fiscal Incentive Schemes Supporting Film And Audiovisual Production In Europe, Strasbourg, 2014

Digitaalisuus ja automaatio johtavat siihen, että entistä useampien luovan alan tekijöiden taloudellinen arvo tulee piilemään fyysisen tekemisen sijasta tekijöiden asiantuntemuksessa ja itsensä brändäämisessä. Kasvava määrä luovan alan tekijöistä elättää itsensä myös yrittäjänä. Kehityksen tulisi heijastua selvemmin luovan alan koulutuksessa Suomessa. Koulutuksessa tulisi huomioida paremmin yrittäjäyys, brändäys ja tekijänoikeudet. Nykytilannetta kuvastaa paljon se, etteivät esimerkiksi tekijänoikeudet sisälly useimpien kulttuurialojen ammattikoulutukseen, vaikka niiden taloudellinen merkitys tekijöiden arkipäivässä koko ajan korostuu.

Luovaa alaa ajatellen olisi myös kannatettavaa, että Tarja Cronbergin raportissa esitetty **verovapaus yritysten ja yhteisöjen taide- ja kulttuurialanoistoille** toteutettaisiin. Verovapaus vastaisi taiteen sponsoroinnissa toteutettavaa verovapautta ja sillä voisi näin olla merkittäviäkin vaikutuksia luovan talouden kasvulle ja työllisyydelle¹³.

¹³ Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo; Selvittäjä Tarja Cronbergin raportti, OKM, 2010

3. Digitaalajan tulonmuodostustrendit

Yhteiskunnan digitalisoituminen ja teknologiset innovaatiot ovat johtaneet luovilla aloilla ennennäkemättömään murrosvaiheeseen. Elämme fragmentoituneessa maailmassa, mikä heijastuu luovassa taloudessa sen kaikkiin osa-alueisiin itse sisällöstä markkinointiin ja jakelukanaviin. Kilpailu kuluttajan ajasta ja mielenkiinnosta on entistä kovempaa ja globaalimpaa.

Vastaavasti teknologia mahdollistaa entistä suuremman reaaliaikaisen kontaktin tekijän ja kuluttajan välille fyysisestä sijainnista riippumatta. Digitaalisuus on myös synnyttänyt aivan uusia luovan talouden virtauksia ja menestystarinoita, kuten suomalaisen peliteollisuuden.

Murros ei ole sujunut aina kivutta. Ansaintalogiikka sisältöbisneksessä perustui aikaisemmin fyysisten tuotteiden kauppaan, joka on uudella vuosituhanalla romahtanut. Vaikka kuluttajat edelleen haluaisivatkin ostaa fyysisiä teoksia, mahdollisuudet vähenevät, sillä **fyysinen kauppa vähenee myyntipaikkojen ja siten helpon saatavuuden suhteen**. Samasta syystä nimikkeiden määrä fyysisessä kaupassa laskee, mikä rokottaa varsinkin tuntemattomampia tekijöitä.

Luovan talouden kulutus siirtyi ensin verkkoon ja sittemmin mobiililaitteisiin kuten älypuhelimiin ja tabletteihin. Fyysisten teosten myynnin laskiessa erilaiset verkkosovellukset ja suoratoistopalvelut nostavat suosiotaan. Luovaan talouteen vaikuttavat tekniset innovaatiot ja kulutustrendien muutokset tapahtuvat entistä nopeammin ja dramaattisemmin.

Teosten elinkaari lyhenee ja valtaosa tuotoista saadaan julkaisua seuraavien parin kuukauden aikana, mistä johtuen hittivetoisuus korostuu. Tämä asettaa luoville aloille paljon haasteita. Esimerkiksi pelialalla yhden pelituotteen tuotantosykli on tavallisesti viisi vuotta.

Keskustellaan paljon siitä, mikä on perinteisen ja digitaalisen tuotteen vähittäishinnan oikea suhde, kuten myös siitä, ovatko tuottajien ja oikeudenomistajien käytöstä saamat korvaukset kohtuullisia. **Digitaalimaailmassa suurimmat tulot eivät yleensä kerry sisällön tekijöille ja tuottajille**¹⁴, vaan Googlen ja Applen kaltaisille ylikansallisille suur yrityksille, jotka hallitsevat jakelutietä tai -tekniikkaa kuluttajalle.

Suomalaista IPR-liiketoimintaa tutkineen Digital Media Finlandin Jari Muikun mielestä sisällöntuottajien ja palveluntarjoajien hengissä pysymisen ehtona on skaalautuminen eli riittävän suuren kuluttajamäärän saaminen maksullisten ja mainosrahoitteisten digitaalipalveluiden piiriin¹⁵. Yhä useammat verkkopalvelut tarjoavat mainosrahoitteista ilmaise- eli freemium-mallia, jolla kuluttaja pyritään koukuttamaan kuukausimaksullisen premium-palvelumallin käyttäjäksi. Pelialalla puhutaan Free-to-play-mallista, jossa ilmaispelien etenemistä eli odotustasoa hidastetaan. Lataamalla rahaa verkon kautta pelaaja voi halutessaan nopeuttaa pelin kulkua.

¹⁴ Kukkola, Joona, Musiikin ilmaisen internet-jakelun hyödyt ja haitat, opinnäytetyö/Tampereen ammattikorkeakoulu, 2012

¹⁵ Muikku, Jari, Hinnanpuolituksen kovat panokset, Digital Media Finland blogi, 26.1.2015

Perinteisen nyrkkisäännön mukaan sisältöaloilla kuten musiikkibisneksessä kymmenestä julkaisusta yksi tuottaa voittoa, yksi menee omilleen ja loput tuottavat tappiota. Verkkopuolella sääntö on tutkimusten mukaan vieläkin armottomampi. Esimerkiksi musiikin latauskaupassa yksi prosentti koko tarjolla olevasta musiikkirepertuaarista kerää noin 65 prosenttia tuloista. Suoratoistopalveluissa yhden prosentin osuus tuloista saattaa nousta peräti 80 prosenttiin¹⁶.

Isot globaalit verkkotoimijat voivat myös sanella yksipuolisesti surkeita kaupallisia ehtoja merkittävillekin luovan talouden yrityksille. Erityisesti pientuottajien asema neuvotteluissa verkkopalveluita tarjoavien suuryritysten kanssa on ollut ajoittain todella huono. Esimerkiksi Google tarjosi indie-yhtiöille huomattavasti isoja tuottajia huonommat sopimusehdot YouTubeen viime vuonna lanseeraamaansa uuteen maksulliseen musiikkipalveluun. Pientuottajien kieltäytyttyä sopimuksesta YouTube uhkasi vetää indie-yhtiöiden hallinnoiman musiikin pois palvelustaan. Vasta kovan julkisen paineen alla Google joutui taipumaan ja palaamaan neuvottelupöytään pientuottajien kanssa. Vastaavia esimerkkejä löytyy runsaasti myös kirjallisuuden puolelta. Pienet kirjakustantamot ovat mitelleet toistuvasti varsinkin Amazonin kanssa sopimusehdoistaan.

Tämän kaltaisen kehityksen vaikutus terveelle kilpailulle ja luovan alan monimuotoisuudelle on ilmeisen huolestuttavaa¹⁷. Ongelmalliseksi tilanteen tekee myös se, että viranomaiset voivat puuttua epäkohtiin vain jos suuryhtiöt rikkovat kansallisia lakeja. Sisällöntuottajan viimeinen keino on vetää pois teoksensa verkkopalvelusta, mikä taas tyrehtyttää tämän tulovirrat.

Pienempien online- ja start up -toimijoiden ensisijaisena tavoitteena on useimmiten mahdollisimman nopea **listautuminen** ja palvelun myyminen eteenpäin. Startupien exit-suunnitelmat kartuttavat sisällöntuottajien liikevaihtoa vain poikkeustapauksissa. Globaalissa digitaalimaailman verkkotoimijoiden arvo kerääntyy hubi-keskittymiin, joiden merkitys kasvaa entisestään¹⁸. **Kilpailukykyämme ajatellen olisi tärkeää keskittää jatkossa hubeja Suomeen.** Tämä taas on ristiriidassa maamme korkean verotuksen ja julkisen sääntelyn kanssa. Menestyksekkäiden palveluiden lanseeraaminen ja kotiuttaminen Suomeen on haastavaa, koska ulkomaisilla haastajilla on varsinkin edullisemman verotuksen kautta etulyöntiasema suhteessa suomalaisiin toimijoihin.

Sääntely digitaalimaailmassa on kaksisarvinen miekka¹⁹. Liika julkinen sääntely voi osoittautua hidasteeksi tai jopa esteeksi uusien palvelumuotojen ja ansaintamallien kehitykselle ja sitä myöten uhata kilpailukykyä. Mutta toisaalta globaali markkinoiden itsesääntelykään ei toimi moitteettomasti. **Ilman ulkoista sääntelyä isot ylikansalliset syövät pienet kansalliset toimijat ja luovat alat polarisoituvat entisestään.** Tällainen kehitys olisi omiaan kaventamaan luovaa tarjontaa, varsinkin Suomen kaltaisessa pienen kielialueen maassa, asettaen kulttuurillemme ja sen säilymiselle huomattavia haasteita.

¹⁶ Muikku, Jari, Pitkän hännän neljä tärkeää opetusta, Digital Media Finland blogi, 23.2.2014

¹⁷ Muikku, Jari, Vahvemman oikeus verkossa, Markkinointi&Mainonta blogi, 6.6.2014

¹⁸ Erkkö, Anni, Myrskyn jälkeen, Kauppalehti 22.1.2015

¹⁹ Muikku, Jari, Digitoiminnan sääntelyn sudenkuopat, Markkinointi&Mainonta blogi 13.2.2015

4. Tilauspalvelujen vaikutus luovaan talouteen

Streaming- eli suoratoistopalvelut koskettavat toistaiseksi lähinnä musiikki- ja AV-aloja, mutta suoratoistosta muistuttavien kuukausimaksullisten access-palveluiden ennakoidaan tulevaisuudessa vahvistavan asemiaan esimerkiksi kirjallisuuden ja pelien alalla. Musiikista poiketen AV-puolella suoratoistopalvelut ovat ryhtyneet myös tuottamaan menestyksekkäästi sisältöä.

Kuukausimaksullista suoratoistobisnestä hallitsevat tällä hetkellä oikeudenomistajat, jotka hallinnoivat mahdollisimman suurta nimike- ja oikeusmäärää²⁰. Parhaiten tuloja keräävät klassikoiksi nousevat teokset, joita kuunnellaan ja katsellaan mahdollisimman pitkällä aikavälillä. Toisaalta marginaalisemmat teokset jäävät yleensä marginaaliin myös suoratoistomaailmassa.

Suoratoisto onkin lisännyt varsinkin musiikkipuolella **polarisoitumista** harvoin suuriin menestyjiin ja aiempaa pienempiin ansaintamahdollisuuksiin valtaosalle pientuottajista ja -artisteista. Ilmiö heijastuu markkinaosuuksissa. Kun vielä 2000-luvun alussa pienten ja riippumattomien levy-yhtiöiden osuus Suomen kokonaismusiikkimyyntistä oli 30 prosentin luokkaa, niin suoratoiston myötä ylikansallisten yhtiöiden osuus on noussut peräti 90 prosenttiin²¹. Pudotuspeliä kuvastaa riippumattomia musiikkituottajia edustava IndieCory, jonka jäsenmäärä on tippunut viidessä vuodessa lähes puoleen.

Keskusteluja käydään suoratoistopalveluiden korvauksien määristä, jakautumisperusteista ja läpinäkyvyydestä, sekä siitä, pääsevätkö isot toimijat rikastumaan nykymallissa liiaksi pienempien kustannuksella. Erityisesti muusikoille ja lauluntekijöille teoksien digitaali-myyntien ja suoratoistosta maksettavien korvausten määrästä ja prosenttiosuuksista käydään kiivastakin väittelyä. Pääosin kyse on silti muusikoiden ja levy-yhtiöiden välisistä sopimuksista, joissa artistien digitaalikorvaustaso on verrattain matala.

Musiikintekijä Anssi Kela paljasti hiljattain konkreettisesti, miten hittibiisillä tienaa Suomessa tänä päivänä. Levoton tyttö -hitin radioitosta maksettavien tekijänoikeuskorvausten suhde Kelan nettoamiin Spotify-rojalteihin oli kolmetoistakertainen²². Tässä valossa **suoratoiston vertaaminen perinteiseen radioon ontuu**, ainakin artistin ja säveltäjän tulomuodostuksen osalta.

Puhutaan myös **pitkä häntä** -ilmiöstä eli siitä, miten sisältöjen kokonaismyynti saattaa pitkässä juoksussa kasvaa online-maailmassa. Kuluttajat voivat löytää suorapalveluista nimikkeitä, joita ei ole ollut enää vuosiin saatavilla valikoimiltaan rajoitetuissa fyysisissä kaupoissa²³. Esimerkiksi Warner Music lanseerasi pari vuotta sitten Suomalaisen musiikin historia -nimisen palvelun, jossa Spotifyn välityksellä on kuultavissa monia arkistoihin vuosikymmenten varrella unohtuneita kotimaisen populaarimusiikin helmiä.

²⁰ Seabrook, John, Revenue Streams, The New Yorker 11/2014

Shecter, Jonathan, How To Make Streaming Royalties Fair(er), Cuepoint 11/2015

²¹ <http://www.ifpi.fi/tilastot/vuosimyynti/2014/>

²² Kela, Anssi, Mitä hittibiisillä tienaa? Teostory, 4.7.2014

²³ Muikku, Jari, Pitkän hännän neljä tärkeää opetusta, Digital Media Finland blogi, 23.2.2014

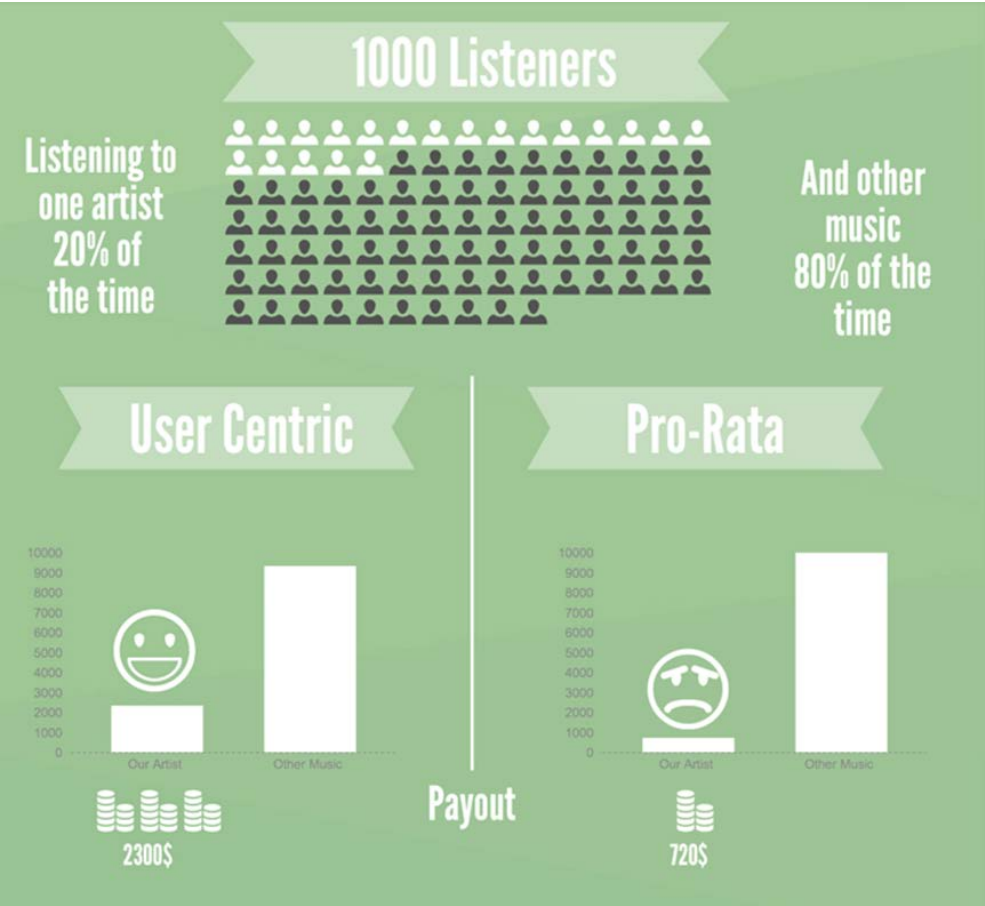
Nykyisestä tilitysmallista johtuen pitkä häntä tuppaa aktualisoitumaan vain isojen oikeudenomistajien liikevaihdossa²⁴. Useimmissa suosituissa suoratoistopalveluissa, kuten Spotifyssa tai Netflixissä kuukausimaksut eivät kohdennu suoraan kuluttajan valitsemissa musiikkikappaleille, elokuville tai ohjelmille, vaan korvaukset jaetaan suhteessa kokonaisklikkauksiin. Vaikka kuluttaja kuuntelisi Spotifysta kuukauden ajan vain yhtä jazzlevyä, 10 euron kuukausimaksu ei nykyisessä pro-rata-tilitysmallissa kohdennu kyseiselle äänitteelle, vaan leijonaosa valuu palvelun striimatuimpien hittiteoksien oikeudenomistajille²⁵. Nykykehitys on omiaan kaventamaan kulttuuritarjontaa, mikä ei liene pitkässä juoksussa sen enempää kuluttajan kuin tekijöiden tai tuottajajapaankaan etu.

Digitaalisen kulutuksen kohdennustekniikkaa ja siitä syntyvää dataa hyödynnetään suoratoistobisneksessä kaiken aikaa, lähinnä asiakkaiden kulutustottumuksien seuraamiseen sekä palvelemiseen. Sama tekniikka soveltuisi korvauksien tilittämiseen. Kansainvälisten tutkimusten mukaan kuluttajan suoratoistovalintoihin eli kulutukseen suoraan perustuva **user-centric**-tilitysmalli paitsi lisäisi suoratoistokorvauksien läpinäkyvyyttä myös parantaisi pienempien tekijöiden ja oikeudenomistajien asemaa suhteessa isoihin. Myös lokaa- lius korostuisi, mikä olisi omiaan piristämään Suomen kaltaisia pieniä markkinoita. User-centric-mallissa kuukausimaksut kohdentuisivat hittiötannon sijasta ainoastaan kuluttajan striimaamille teoksille ja niiden oikeudenhaltijoille.

Suoraan käyttöön ja läpinäkyvyyteen perustuvan tilitysmallin vaikutuksia luovaan talouteen voisi verrata reilun kaupan ilmiöön elintarvikekaupassa. Mallin yleistymisen vaatisi julkista painetta ja mahdollisia toimia lainsäätäjiltä, koska esimerkiksi Spotifyn omistajiin lukeutuu kolme maailman suurinta levy-yhtiötä, joiden etuna ei ole user-centric-mallin yleistyminen.

²⁴ Shecter, Jonathan, How To Make Streaming Royalties Fair(er), Cuepoint-verkkoartikkeli (11/2015)

²⁵ Maasø, Arnt, User-centric settlement for music streaming, Clouds & Concerts, 2014

26 kuvakaappaus www.indigoboom.com -verkkosivun luvalla

5. Sopimuskulttuuri ja tekijän kohtuullinen korvaus

Ennakoimattomat ja nopeat liikkeet markkinoilla aiheuttavat haasteita sekä sopimuskulttuurissa että lainsäädännössä. Tarjonta luovalla alalla on lisääntynyt tuotantoteknologian halpenemisen ja julkaisukynnyksen alenemisen johdosta. Tarjonnan eksponentiaalinen kasvu on tekijöiden etujärjestöjen mielestä pääasiassa heikentänyt yksittäisen tekijän asemaa sopimuspöydässä. Toisaalta kynnys omakustannetoimintaan on laskenut oleellisesti, millä myönnetään olevan myös positiivisia vaikutuksia joidenkin tekijöiden asemaan.

Useimmille tekijöille nykytilanne on silti haastava. Varsinkin taiteilijoiden toimeentulo on uhattuna julkisten kulttuuritukien ja apurahojen leikkauspaineiden johdosta. Esimerkiksi kirjailijoista valtaosa elää apurahalla. Kirjailijaliiton mukaan kaunokirjallisen työstä saatavien tulojen mediaani on vain 2000 euroa vuodessa eikä se muiden kirjallisuuteen liittyvien töiden ja apurahoituksen kanssa yllä edes 10 000 euroon vuodessa.

Luovan talouden ansaintalogiikan muuttuessa tekijöiden sopimukset ovat saaneet uusia piirteitä. Tekijänoikeudet ja niihin liittyvät eturistiriidat heijastuvat sopimuskäytännöissä. **Yhä useammin tekijältä vaaditaan sopimuksessa kerralla teoksen kaikki oikeudet, vaikka eri käyttömuodoista ei luvattaisi edes korvauksia**²⁷.

Myös luovien alojen polarisaatiolla on vaikutusta sopimuspohjiin, jotka on monesti kopioitu sanasta sanaan ylikansallisten toimijoiden emoyhtiöiden sopimuksista. Julkisuuudessa on pyritelty viime vuosina varsinkin television laulukilpailuihin liittyviä kirjavia sopimuksia²⁸. Ylikansalliset viihdejätit ovat pyrkineet joissain tapauksissa sitouttamaan nuoria tekijöitä poikkeuksellisen epäedullisiin ja pitkäkestoisin sopimuksiin.

Markkinataloudellisesti on toki ymmärrettävää, että julkaisijat hamuavat äänitemyyntin romahdettua myös artistiensa muita tulovirtoja. Levytyssopimuksiin niputetaan yhä useammin kustannusoikeuksien ja oheistuotemyyntin lisäksi keikkamyynti- ja manageripalveluita. Julkaisijat puhuvat 360-mallista ja palvelujen keskittämisestä, etujärjestöt riistämisestä. Asia riippuu, mistä perspektiivistä asiaa katsoo. Lienee sanomattakin selvää, että näin laaja-alaisten artistisopimusten purkamisesta tullaan vääntämään ennen pitkää kättä suomalaisissa oikeussaleissa.

Kiinnostavaa myös on, että huomattava osa perinteisen kulttuurialan sopimuksista perustuu edelleen fyysisen jakelun logiikkaan²⁹. Teosten valmistukseen ja logistiikkaan liittyvän online-liiketoiminnan etujen toivotaan siirtyvän nykyistä selvemmin myös taiteilijoiden eduksi.

Kysymys työsuhdetekijänoikeudesta jakaa mielipiteitä luovilla aloilla. Perinteisillä kulttuurialoilla **työsuhdeolettaman** lisäämistä Suomen tekijänoikeuslakiin vastustavat yhteen ääneen sekä tekijät että tuottajayritykset. Sen sijaan peli- ja start up -aloilla, joilla

²⁷ Lehtinen, Lottaliina, Muusikon sopimusopas, Tietosanoma 2012

²⁸ Vehkaoja, Mikael, Laulukilpailut tarjoavat riistodiilejä lapsille, Seura, 12.4.2013

²⁹ Lehtinen, Lottaliina, Muusikon sopimusopas, Tietosanoma 2012

kulttuurialoista poiketen työskennellään useammin vakituisessa työsuhteessa, työsuhte-tekijänoikeus on arkipäivää samaan tapaan kuin vaikkapa mediamaailmassa.

Tekijöiden etujärjestöissä pelätään tilannetta, jossa luovan talouden yleiseksi kauppata-vaksi Suomessa vakiintuisi kaikkien tekijänoikeuksien automaattinen luovutus työnanta-jalle tai julkaisija- ja jakelijataholle. Tällaisen kehityksen seurauksena maahamme saattaisi syntyä pitkässä juoksussa luovan alan järjestäytymätön köyhälistö. Pelko ei ole aiheeton, koska jyrkkien tuloerojen kasvutrendi luovassa taloudessa on jo huomattavissa.

Kiristyneellä sopimusilmapiiirillä voi olla myös kielteisiä vaikutuksia paitsi luovaan talou-teen myös kulttuuriin ja kansan sivistykseen. Tätä esimerkiksi heijastelee jossain määrin suomalaisten freelance-toimittajien ja -kääntäjien aseman ja toimeentulon dramaattinen kurjistuminen uudella vuosituhannella³⁰.

Tekijänoikeuksien siirtämiseen liittyvään problematiikkaan on kiinnitetty viime aikoina huomiota lainsäädännössä, mihin liittyy Opetus- ja kulttuuriministeriön tekijänoikeusla-kiin lisättäväksi esittämä **kohtuullisen korvauksen vaatimus**³¹. Lisäys ei kuitenkaan itsessään mahdollistaisi tekijöille laajaa ja pakottavaa kohtuullistamissääntelyä, mitä etu-järjestöt ovat ajaneet. Epäreilun sopimuksen riitauttaminen oikeusteitse on yksittäiselle tekijälle edelleen haastavaa ja riskialtista.

Tekijäjärjestöjen mielestä tulisikin pohtia, voitaisiinko luovalle alalle luoda **työehtosopi-musta muistuttava järjestelmä**, joka mahdollistaisi nykyistä paremmin alan järjestöjen ja ammattiliittojen puuttumisen räikeisiin rikkomistilanteisiin esimerkiksi itsenäisen kan-neoikeuden kautta. Tämä voi tosin olla haastavaa luovan talouden koostuessa varsin eri-laisista toimialoista ja kirjavasta tekijäjoukosta.

³⁰ Markkinaoikeus hylkäsi Sanoma Newsin freelancereiden valitukset, Suomen Journalistiliiton julkilausuma, 20.1.2010

³¹ Neuvonen, Riku, Kohtuullinen korvaus – OKM:n selvitys 5.2.2014

6. Tekijänoikeudet muuttuvassa online-maailmassa

Immateriaalisten oikeuksien merkitys luovassa taloudessa korostuu. Maailma jakautuu yhä enemmän teosten tekijöihin, oikeudenomistajiin ja käyttäjiin, joiden taloudelliset intressit harvemmin kohtaavat. Tendenssinä on ollut, että sisällön kaupalliset käyttäjät pyrkivät kyseenalaistamaan ja heikentämään perinteistä vahvaa tekijänoikeutta. Erityisesti teoksia omassa liiketoiminnassaan hyödyntävän teknologiateollisuuden ja elinkeinon elämän näkemykset tullaan useinkin olemaan vastakkaiset kuin teosten tekijöillä ja oikeudenomistajilla. Juuri tekijänoikeuskysymyksissä perinteiset kulttuurialat ja uudet digitaaliset toimialat eroavat dramaattisesti toisistaan.

Käyttäjapuolella on kritisoitu vallitsevaa tekijänoikeusjärjestelmää jäykäksi, hitaaksi ja vanhanaikaiseksi³². Ristiriidoista huolimatta **luova ala ja teknologia ovat toisistaan riippuvaisempia kuin koskaan**. Harvat verkon sovellukset tai palvelut ovat kaupallisesti kiinnostavia ilman sisältöä.

Tekijöitä edustavat tekijänoikeusjärjestöt ovat tehneet korjausliikkeitä keskittämällä teosten lisenssien saatavuutta sekä helpottamalla lupamenettelyä. Valvontatekniikkaa automatisoidaan ja tehostetaan entisestään tulevaisuudessa. EU:n kollektiivihallinnointidirektiivi on vaikuttanut merkittävästi tekijänoikeusjärjestöjen asiakassopimuksiin, jotka heijastelevat selkeämmin online-maailman vaatimuksia. **Teosten itsehallinnon ennakoidaan kasvavan tulevaisuudessa entisestään**, mikä saattaa pitkässä juoksussa kasvattaa tekijänoikeusjärjestöjen taloudellista merkitystä. Ilmiö lisää samalla olennaisesti tekijän vastuuta oikeuksiensa valvomisesta.

Luovan työn tekijät valittavat, ettei online-maailma nykyisellään tue riittävästi tekijyyttä. Verkossa teosten tekijätiedot ovat usein puutteelliset tai puuttuvat kokonaan. Ratkaisuna voisi olla järjestelmä, jossa jokaiselle suomalaiselle luovan alan tekijälle annettaisiin **oma kansallinen identiteettinumero**³³. Tekijän identiteettinumero lisättäisiin teosten metadataan, josta se päätyisi automaattisesti myös mahdollisiin seuraavan sukupolven teoksiin tai muunnoksiin.

Älypuhelinsovelluksen kaltaisen, helppokäyttöisen ja reaaliaikaisen palvelun avulla tekijät voisivat seurata teostensa reaaliaikaista käyttöä online-maailmassa ja käyttäjät kykenisivät vastaavasti jäljittämään teoksien tekijät automaattisesti muutamalla klikkauksella. Kansallinen luovan alan tekijöiden yhteinen identiteettijärjestelmä korvaisi pitkässä juoksussa nykyiset alakohtaiset identifikaatiojärjestelmät, joiden ongelmana on usein liika alapidonaisuus, byrokratia, puutteellinen käyttöliittymä sekä ennen kaikkea anonyymeiksi jäävät tekijätiedot.

Uusi järjestelmä edesauttaisi tekijänoikeuksien toteutumista, valvontaa ja korvauksien kohdentumisen teosten oikeille ja alkuperäisille tekijöille. Nopeuttamalla ja automatisoimalla teosten jäljitystekniikkaa kyettäisiin kohentamaan samanaikaisesti myös käyttäjien

³² Tarvainen, Tapani, Electronic Frontier Finland – Effi ry, <https://effi.org/lausunnot/tekijanoikeus-2015-01-12.html>

³³ Markkanen, Hilma-Karoliina, Tekijänoikeus toimivaksi, IPRinfo 4/2012

asemaa. Käyttäjät ja kuluttajat kykenisivät selvittämään reaaliajassa teoksien alkuperän sekä saamaan tarvittaessa yhteyden tekijöihin.

Väkiluvultaan pienenä teknologian edelläkävijämaana Suomi soveltuisi hyvin tämänkaltaisen järjestelmän lanseeraamiseen. Kotimaisilla tekijänoikeusjärjestöillä olisi luonnollisesti huomattava rooli järjestelmän luomisessa, mutta helppokäyttöisen käyttöliittymän suunnittelussa tulisi kuunnella ja hyödyntää myös suomalaisia teknologian osaajia ja innovaatioita. Onnistuessaan kyseessä voisi olla suomalainen taiteen ja tieteen yhteisvoitto, jolla olisi huomattava vientipotentiaali.

7. Julkisen palvelun median rooli

Lain mukaan Yleisradion tehtävänä on tuottaa, luoda, kehittää ja säilyttää kotimaista kulttuuria³⁴. Yle onkin keskeinen kotimaisen luovan sisällön tuottajana, ostajana ja portinvarijana. Mediatalo ilmoittaa käyttävänsä vuosittain yli 80 prosenttia ohjelmatoimintansa rahasta kotimaisen sisällön tekemiseen. Kulttuurin ja draaman osuus on Ylen mukaan noin 120 miljoonaa euroa vuodessa³⁵.

Yleisradion rahoituskysymykset, kilpailu yleisön ajasta ja online-maailman haasteet vaikuttavat merkittävästi paitsi itse mediataloon ja sen tarjoamiin sisältöihin, myös luoviin aloihin. Viime aikoina erityisesti Ylen läsnäolo verkkoympäristössä on korostunut ja sen toiminta siirtyy jatkossa entistä enemmän monikanavaiseksi.

Ylen tehtävien nykyistä selkeämpi kirkastaminen on kotimaisen luovan talouden etu. Luovilla aloilla kyseenalaistetaan mediatalon nykyistä ohjelmapolitiikkaa, jonka koetaan kilpailevan liiaksi kaupallisten kanavien viihteellisen ohjelmavirran kanssa. **Nykypolitiikan pelätään vaikuttavan negatiivisesti suomalaisen kulttuurin monimuotoisuuteen ja marginaalivirtauksiin.** Ylen nähdään suosivan ulkomaista viihdettä kotimaisen sisällön kustannuksella. Kritiikki koetaan Yleisradion päässä perusteettomaksi, koska kulttuuriin ei ole mediatalon johdon mukaan euromääräisesti panostettu koskaan yhtä paljon kuin nyt. Ylen mukaan sen painopiste lähivuosina on yhä enemmän draamassa, nuortensisällöissä ja elämyksellisyydessä.

Useat raporttiin haastatellut luovan alan asiantuntijat moittivat mediatalon organisatorakennetta kankeaksi ja sisäistä tiedonvälitystä välttäväksi. Hyvä kotimainen idea jä-mähtää liian helposti tilaajan byrokratiarattaisiin tai se korvataan ulkomaisella formaatilla. Tekijäpuolella ihmetellään, miten ylikansallinen viihde ja ohjelmaformatit sopivat Yleisradion laissa määriteltyihin tehtäviin. Toisaalta juuri uusista kotimaisista AV-alan formateista pedataan seuraavaa suomalaista luovan alan kansainvälistä menestystarinaa. Yle on sitoutunut kotimaisen draaman, asiaformaatin ja viihteen suunnitelmalliseen viennin-työhön lähivuosina³⁶.

Radion puolella Ylen musiikkilinja on uudella vuosituhanella selvästi valtavirtaistunut. Samaan ajankohtaan on osunut kaupallisen radiokentän vahva ketjuuntuminen³⁷, keskittyminen ja soittolistojen kaventuminen sekä äänitealan murros. Vaikka musiikin kotimaisuusaste Ylen kanavilla on ollut viime vuosina suhteellisessa nousussa, marginaalisem- paan kotimaiseen musiikkiin, kuten kotimaiseen kansanmusiikkiin tai jazziin suunnattuja erikoisohjelmia lakkautetaan.

Ilmiöllä on pitkässä juoksussa ilmeisen kielteisiä vaikutuksia kotimaisen musiikkikentän monialaisuuteen. Välilliset vaikutukset tuntuvat esimerkiksi äänilevytuottajille maksettavien Gramex-korvausten kautta, jotka ovat perinteisesti mahdollistaneet pientuottajille

³⁴ <http://yle.fi/yleisradio/toimintaperiaatteet>

³⁵ Vilén Ville, Yle on kotimaisen musiikin merkittävä tukija, Helsingin Sanomat 6.2.2015

³⁶ Virtanen, Leena, Draamamies kulkee murroksesta toiseen, Helsingin Sanomat Kulttuuri, 14.2.2015

³⁷ Hakanen, Jyrki, Paikallisradion tulevaisuus, Tampereen ammattikorkeakoulu/Viestinnän koulutusohjelman lopputyö, 2012

marginaalisempien ja taiteellisesti kunnianhimoisten levyjen julkaisun. Kun esimerkiksi jazz- tai kansanmusiikkilevyt eivät saa Ylessä soittoaikaa ja näkyvyyttä, niiden rahoittaminenkin väistämättä tyrehtyy.

Toisaalta Yleisradion tuntuvaa panostusta puheradioon kiitellään. Kuunnelmien, radio-draaman ja puheohjelmien saralla Yle on selvä suunnannäyttäjä.

Digitaaliaika on vaikuttanut myös Yleisradion sopimus- ja tekijänoikeuskäytäntöihin. Tekijäpuolella Ylen verkkostrategian koetaan vaikuttaneen negatiivisella tavalla monien tarjottavien sopimusten ehtoihin, joissa vaaditaan tekijältä yhä useammin kertakorvauksella kaikki teoksen oikeudet. Etujärjestöt myös tivaavat, miten julkisen palvelun mediatalo kykenee täyttämään laissa määriteltyä tehtäväänsä kotimaisen kulttuurin vaalijana jättämällä toistuvasti noudattamatta alalle neuvoteltuja minimipalkkoja³⁸, sijoittamalla radiokanaviensa soittolistoilta systemaattisesti amerikkalaista musiikkia säästääkseen tekijänoikeusmaksuissa³⁹ tai käyttämällä samasta syystä AV-ohjelmavirrassaan ulkomaista tekijänoikeusvapaata kirjastomusiikkia⁴⁰.

Tekijänoikeusvapaan **katalogimusiikin** käyttö on toistaiseksi yleisempää kaupallisilla kanavilla. Räikeimmissä tapauksissa kaupalliset kanavat ovat jopa säästösyistä korvanneet vanhojen televisiosarjojen ääniraitoja ulkomaisella kirjastomusiikilla konsultoimatta etukäteen ohjelmien tekijöitä⁴¹. AV- ja musiikkialan etujärjestöissä pelätään samanlaisia ratkaisuja tulevaisuudessa Yleltä.

Toistaiseksi useimpiin Ylen elokuva- ja televisiotuotantoihin ei kyetä hyödyntämään mediatalon hallinnoimaa Radion sinfoniaorkesteria⁴². Ilmiö on johtamassa siihen, että julkisesti rahoitettujen suomalaisten elokuvien ja televisiosarjojen musiikkibudjetit valuvat kasvavaa tahtia edullisista sinfoniaorkestereistaan tunnettuihin Itä-Euroopan maihin. Kehityssuuntaa pidetään erityisesti muusikkojen etujärjestöissä ongelmallisena.

³⁸ Ylen tuotantohenkilökunnan ulkoistus tuomitaan, Suomen Journalistiliiton julkilausuma 10.6.2014

³⁹ Nordenstreng, Markus, Muusikot haluavat rahaa radiosoitosta Yhdysvalloissa, Helsingin Sanomat Kulttuuri 19.7.2010

⁴⁰ Oskala, Hannu, Yle ja katalogimusiikki, blogi, 6.8.2014

⁴¹ Lehtonen, Veli-Pekka, Neil Hardwickin elokuvan dvd-versio vedetään pois kaupoista, Helsingin Sanomat Kulttuuri 28.4.2014

⁴² Nordenstreng, Markus, Suomalaiselokuvien musiikki tehdään yhä useammin Slovakiassa – syynä raha, Helsingin Sanomat Kulttuuri 22.2.2013

8. Julkisen elinkeino- ja vientituen virtaviivaistaminen luovalle alalle

Luova talous fragmentoituu entisestään tulevina vuosina. **Potentiaalisimmat vientiveturit löytyvät tulevaisuudessa pienyrityksistä**, joiden toimintaan nivoutuu yhä useammin myös teknologiaa⁴³. Globaalin online-markkinan kaupallinen potentiaali on suuri, vaikka sen kautta tavoittaisi vain kapean genren maailmanlaajuisen yleisön. Henkilömäärältään pienikin luovan alan toimija voi olla merkittävä vientiyritys ja työllistäjä.

Luovilla aloilla Suomessa on perinteisesti osattu tuottaa vientikelpoista sisältöä, jonka menestys ulkomailla on kuitenkin tyssännyt usein riittämättömään vientiasiantuntemukseen ja resursseihin. Osaltaan ilmiötä ehkä selittää suomalainen kaupantekoperinne, joka on ollut pitkin historiaa säänneltyä, ministeritasolla sovittua ja nojannut vahvasti fyysisiin hyödykkeisiin ja raskaaseen teollisuuteen. Nokiankin kohdalla kyse oli tekniseen ylivoimaan perustuvasta fyysisestä tuotteesta, jonka menestys hiipui kun hardwaren suhde softwareen ja sisältöön markkinoilla alkoi laskea.

Suomen kotimarkkina on verrattain pieni, mistä johtuen **on haastavaa kerätä luovaan talouteen riittävästi tuloja rahoittamaan tuotekehitystä ja tarvittavia vientiponnisteluja**. Samanaikaisesti monille luovan alan toimijoille kansainvälistyminen on itsestäänselvyys tai jopa elinehto⁴⁴.

Peli- ja start up -alojen viime vuosien kansainvälinen menestys liittyy osaksi siihen, että kyseessä on kaksi uutta ja ketterää toimialaa, jotka syntyivät yhteiskunnan digitalisoinnin myötä⁴⁵. Molemmilta aloilta loistaa poissaolollaan urautuminen tai hidas kyky reagoida muuttuvaan tekniikkaan ja markkinoihin, mikä taas on rasittanut perinteisempiä kulttuurialoja, kuten elokuvaa, musiikkia ja kirjallisuutta.

Suomesta tuppaa uupumaan edelleen kansainvälisen tason manageri- ja agentti-sektori. Vaikkapa musiikkibisneksessä managerin tehtävät hajautetaan Suomessa yleensä levy-yhtiön, keikkamyyjän ja musiikkikustantajan kesken. Asetelma on vieras potentiaalisille ulkomaisille yhteistyökumppaneille. Luovan talouden vientiammattilaisten koulutukseen tulisikin kiinnittää erityistä huomiota.

Raporttiin haastateltujen asiantuntijoiden mielestä rakennemuutos tulisi näkyä paremmin myös Suomen julkisessa vientitukijärjestelmässä, jota kuvaillaan liian jähmeäksi. Vientituet painottuvat luovaa taloutta ajatellen liiaksi perinteisen teollisuuden viennin lainalaisuuksiin ja niitä on nykyisellään monesti haastavaa sovittaa luovan alan toimijoiden tarpeiden ja toimintalogiikan mukaisiksi. Asetelman tulisi olla asiantuntijoiden mielestä päinvastainen. **Tukien pitäisi muokkautua paremmin toimialakohtaisten tarpeiden ja erityispiirteiden mukaan.**

Julkisia vientitukia myönnetään Suomessa tällä hetkellä lähinnä kalenterivuositain toteutettaviin hankkeisiin, mikä sopii vain harvoihin luovan alan toimialoihin. Julkiset tuet

⁴³ Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä, Opetusministeriö, 2009

⁴⁴ Puikkonen, Ilkka, Lentolippu digitaaliseen kansainvälistymiseen, Fintra 18.2.2015

⁴⁵ Roininen, Tuomas, Suomalaisen peliteollisuuden viennin kehittäminen Japaniin, opinnäytetyö JAMK 04/2011

myös maksetaan yleensä takautuvasti, mikä tukee lähinnä suuryritysten vientistrategiaa. TEM-vientitukien painotus on suurissa messutapahtumissa ja isoissa vientiohjelmassa, mikä ei heijastele riittävästi luovien toimialojen mekanismeja ja trendejä.

Tulevaisuudessa luovan talouden viennin painotus on pienyrityksissä. Suomen julkista vientitukijärjestelmää tulisi räätälöidä tätä silmällä pitäen. Esimerkkiä voisi ottaa muista EU-maista, joista useissa vientitukea myönnetään useammalle vuodelle jo ennen vientihankkeiden toteuttamista. Ketterämpi ja luovempi julkinen tukipolitiikka puskurirahastoinen madaltaisi suomalaisten luovan alan pienyritysten vientikynnystä huomattavasti.

Vientityö on kuitenkin turhaa ilman riittävää tuotekehitystä. **Tekes-tuet tulisi ulottaa nykyistä laajemmalle luovaan talouteen**⁴⁶. Samalla tuettaisiin teknologiateollisuutta, jonka bisnes nojaa yhä enemmän sisältöön. Musiikkituottajien järjestön IFPI:n teettämän tutkimuksen mukaan äänitetuottajat investoivat 16 prosenttia liikevaihdostaan tuotekehitykseen, mikä on enemmän kuin esimerkiksi lääketeollisuuden tuotekehitysinvestoinnit (n. 15 prosenttia). Tämänhetkiset tukimekanismit eivät kuitenkaan tunnista tätä toimintaa tuotekehitykseksi, mistä johtuen musiikkialan yritysten on erittäin haastavaa saada Tekes-rahoitusta.

Suomen valtion panostus konsulaatteihin ja kulttuuri-instituutteihin luovalle alalle strategisesti tärkeillä markkinoilla koetaan arvokkaaksi. Ulkoministeriön tulisi konsultoida nykyistä enemmän luovaa alaa palkatessaan henkilökuntaa ja miettiessään edustuksiansa tulevaisuusstrategiaa. Lisäksi tulisi pohtia julkisin varoin rahoitetun residenssitoiminnan laajentamista ja ulottamista tasaisemmin kaikilla luovilla aloilla.

Suomalaisen luovan talouden kasvuun tarvitaan rohkeita tekoja ja uusia avauksia. Virkamiestasolla toimialoja ymmärretään melko hyvin, mutta tukimekanismit muuttuvat liian hitaasti verrattuna siihen, kuinka nopeasti ympäröivä maailma muuttuu ja kehittyy. Aktiivista vuoropuhelua tulisi käydä nykyistä enemmän poliittisella tasolla, jotta kulttuuri- ja talouspolitiikkaa tehtäessä osattaisiin ottaa huomioon paremmin luovien alojen merkitys ja mahdollisuudet. Retoriikka ja teot eivät tällä hetkellä tunnu kohtaavan. Luovien alojen sekä kansainvälistymisen merkityksestä puhutaan paljon, mutta niihin kohdistuvat investoinnit polkevat silti pitkälti paikallaan.

⁴⁶ Kulttuuriministeri: Pohdintaan luovien alojen oma Tekes-kehittämishjelma, Demokraatti 23.1.2015

9. Luovan alan joukkorahoitus

Joukkorahoitus on nouseva rahoitustrendi globaalissa luovassa taloudessa⁴⁷. Yhä useammat elokuvat, levyt, pelit ja kirjat rahoitetaan maailmalla Kickstarterin kaltaisten joukkorahoitusalojen kautta. Joukkorahoituksessa lahjoitetaan tavallisesti pieniä summia. Rahoitusmallin voima perustuu lahjoittajien suureen määrään.

Joukkorahoituksen laajempi hyödynnettävyys suomalaisten luovan työn tekijöiden kustannus- ja markkinointikeinona riippuu vahvasti siitä, saavatko joukkorahoituspalvelut laajempaa suosiota suomalaiskuluttajien keskuudessa. Kuluttajien suhde joukkorahoitukseen taas riippuu maamme rahankeräyslainsäädännöstä⁴⁸.

Rajanveto vastikkeellisen ja vastikkeettoman projektirahoituksen välillä on ollut vaikeaa nykyisen, joukkorahoitusta huomioimattoman lainsäädännön nojalla⁴⁹. Voidaan kysyä, kuinka tarkoituksenmukaista on, ettei kulttuuriprojekteja saa rahankeräyslain nojalla lainkaan rahoittaa vastikkeetta.

Nykyinen lainsäädäntö on johtanut tilanteeseen, jossa **yhä useammat suomalaisen luovan talouden joukkorahoituskampanjat toteutetaankin ulkomailla**, eikä kerätty raha rantaudu välttämättä koskaan Suomeen asti. Päivittämällä rahankeräyslakia joukkorahoitetut hankkeet kotiutuisivat nykyisestä poiketen arvolisäveroineen Suomeen⁵⁰.

⁴⁷ Julkinen rahoitus luovien alojen yrityksissä, Työ- ja elinkeinoministeriö, 26/2013

⁴⁸ Uusi-Kartano, Ellinoora, Joukkorahoitus luovien projektien mahdollistajana, Humak, 05/2013

⁴⁹ Böhm, Jarkko, Joukkorahoitus kompastui Suomessa, Suomen kuvalehti 21.9.2012

⁵⁰ Vuola, Lasse, Joukkorahoitus tarvitsee helpot säännöt, Helsingin Sanomat 21.7.2014

10. Kuluttajan muuttuva suhde luovaan talouteen

Online-maailman muutoksilla on ollut merkittäviä vaikutuksia paitsi luovaan talouteen myös kuluttajan arkeen. Kansalaisten vapaa-ajasta käydään ennennäkemättömän kovaa kilpailua. Kuluttajan etsimä musiikkikappale, elokuva, kirja tai peli löytyy usein reaaliajassa verkosta vain muutaman painalluksen takaa. Valintoja ohjaavat paitsi kuluttajan maku-preferenssit, myös teknologian nopeus. Yhä useampi kappale tai videopätkä jäävät kuluttajalta kuulematta ja näkemättä jos lataaminen vie liikaa aikaa tai verkkoyhteys tökkii.

Kulutustottumusten muutokset huomaa myös rahavirroissa. **Digitaalisilla markkinoilla kuluttajat ovat tottuneet selvästi fyysisiä tai analogisia tuotteita ja palveluja edullisempiin hintoihin**⁵¹. Samalla kulttuurituotteista tulee herkästi bulkkituotteita. Suomessa esimerkiksi myytiin vuoden 2014 aikana ensimmäistä kertaa musiikkia enemmän digitaalisessa muodossa kuin äänilevyinä. Kokonaismyynnin arvo putosi silti 14 prosenttia edellisvuoteen verrattuna, 41,8 miljoonasta 35,9 miljoonaan euroon. Jos verrataan Suomen musiikkimyyntiä kehitystä huippuvuoteen 2001, niin pudotusta on tullut lähes 50 prosenttia. Syynä on ennen muuta cd-myyntiä jyrkkä lasku Suomessa, mitä tšekäläiset musiikin digitaalimarkkinat eivät kykene toistaiseksi kompensoimaan⁵²

Vaikka Suomi on tullut tunnetuksi kokoonsa nähden vahvoista luovien alojen kotimarkkinoistaan, suomalaiset ovat toistaiseksi muita pohjoismaalaisia kuluttajia kitsaampia maksamaan digitaalisesti kuluttamastaan sisällöstä. TNS Gallupin tammikuussa 2015 teettämässä kyselyssä selvisi, että peräti 39 prosenttia suomalaisista ei ole valmis maksamaan verkossa vaikkapa musiikin kuuntelusta tai sanomalehtien lukemisesta. 68 prosenttia suomalaisista ei ole koskaan ostanut musiikkia verkosta, vaikka Ruotsissa ja Norjassa musiikin verkkokuuntelu muodostaa jo yli 70 prosenttia kasvavista äänitemarkkinoista.

Kuvaavaa myös on, että kun maailmanlaajuisesti kirjallisuudesta arviolta 20 prosenttia myydään nykyään digitaalisesti, Suomessa e-kirjojen osuus liikevaihdosta on alle prosentin luokkaa. Vähistäkin digitaalimyynteistä huomattava osa liittyy operaattoreiden kanssa solmittaviin niin kutsuttuihin bundle-sopimuksiin, joissa raha ei juuri liiku. **Suomalaisen kirjakustannusalan, jakelukanavien ja kuluttajien herääminen digitaaliaikaan on ollut silmäänpistävän hidasta**⁵³. Kotimaista e-kirjabisnestä vaivaavat myös lahjamyyn-tiin painottuvat perinteiset kirjamarkkinat sekä pienen kielialueen rasite. Esimerkiksi Amazon-verkkomyymälä on ollut haluton julkaisemaan Suomen kaltaisten pienten kielialueiden teoksia⁵⁴. Raportin haastatteluissa selvisi, että Virossa e-kirjojen myyjä antaa kuluttajan vapaasti valita ostoformaatin; yksi kaupan rajoite, joka meillä vielä osaltaan hidastaa digitaalsiirtymää.

Suomalaiskuluttajien kitsasta online-käyttäytymistä selittää osaltaan yhteiskunnan ikärakenne. Vanhemmat ikäluokat eivät ole nuorempien tapaan tottuneet ostamaan sisältöä verkosta vaan esimerkiksi kirjat ja levyt halutaan yhä ostaa fyysisessä muodossa kivijal-

⁵¹ Muikku, Jari, Hinnanpuolituksenovat panokset, Digital Media Finland blogi, 26.1.2015

⁵² Suomalaiset eivät halua maksaa musiikistaan, Jarkko Jokelainen, Helsingin Sanomat Kulttuuri, 11.2.2015

⁵³ Pelkonen, Linda, Sähkökirja floppasi täysin Suomessa, Uusi Suomi 21.1.2013

⁵⁴ Tynkkynen, Oras, Avoin kirje: Suomalainen kirjallisuus sähkökirjamarkkinoilla, 16.11.2012

kakaupoista. Kun kaupat häviävät katukuvasta ja tavaratalot pienentävät radikaalisti tuotevalikoimiaan tai lopettavat kokonaisia osastojaan, ilmiö on omiaan johtamaan kulutuksen laskuun. Musiikkiteollisuudessa on käytetty yleisesti **menetetty sukupolvi** -termiä kuvaamaan 1980- ja 90-luvuilla syntynyttä ja verkkopiratismiin tottunutta sukupolvea. Suomalaisten nykyisten online-kulutustottumusten valossa termi sopii yhtä hyvin kuvaamaan maamme vanhempia ikäluokkia.

Merkille pantavaa on, että moderni kuluttaja on kohdatusten tekijänoikeuksien kanssa lähes päivittäin. Muutos analogimaailmaan on huomattava, koska **digitaaliteknologia on hämärtänyt alkuperäisteoksen ja sen kopion välisiä perinteisiä rajaviivoja**. Se mikä on teknisesti mahdollista, ei välttämättä olekaan lainsäädöllisesti hyväksyttävää, mistä esimerkkinä mainittakoon verkkopiratismi ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen keskustelu.

P2P-vertaisverkkojen tekninen kehitys lähetti piratismiin Suomessa jyrkkään nousuun vuosituhaten alussa. Verkko-yhteyksien nopeutuessa musiikkiteostojen ohella myös elokuvat, televisiosarjat, pelit ja e-kirjat ovat lähteneet leviämään laittomissa vertaisverkoissa, joskus jopa ennen teosten varsinaista julkaisupäivää. Vaikka musiikin suoratoistopalvelut ovat vähentäneet kuluttajien kiinnostusta latailla tai levittää musiikkiteostoja laittomissa vertaisverkoissa, varsinkin AV- ja pelialoilla piratismia pidetään huomattavana uhkatekijänä.

AV-alalla esiintyvää piratismia selittää jossain määrin elokuva- ja televisiobisnekseen liittyvät **porrastetut julkaisu- ja levitysaikataulut**, jotka istuvat heikosti globaaliin digitaalimaailmaan. Yhä harvempi kuluttaja on esimerkiksi valmis odottamaan puoli vuotta lempitelevisiosarjansa rantautumista Suomeen, kun sarjan jaksot ovat löydettävissä laittomista vertaisverkoista ulkomaanjulkaisun aikaan.

Keskustelu verkkopiratismista ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä kumuloitui Suomessa Järkeä tekijänoikeuslakiin -kansalaisaloitteeseen⁵⁵, jossa ajettiin muun muassa huomattavia höllennyksiä piratismiin liittyvään lainsäädäntöön, verkkovalvontaan ja vahingonkorvauksiin. Vaikka eduskunta torppasi kansalaisaloitteen⁵⁶, keskustelu viranomaiskäytännöistä jatkuu edelleen sekä Suomessa että EU-tasolla. Kysymykseen kun liittyvät paitsi tekijöiden ja julkaisijatahojen myös käyttäjien ja yksittäisten kansalaisten oikeudet.

Moni kuluttaja saattaa huomaamattaan syyllistyä tekijänoikeusrikokseen vaikkapa muokkaamalla vitsillään tekijänoikeudellisesti suojattua teosta ja levittämällä aikaansaannostaan sosiaalisessa mediassa⁵⁷. Pintapuolisesti **epäkaupalliselta vaikuttava teoksen käyttö sosiaalisessa mediassa voikin osoittautua toisaalla pääasialliseksi liiketoiminnaksi**. Käyttäjänäkökulmasta tulisi selvittää sekä **sitaattioikeuden** laajuutta että kaupallisen ja epäkaupallisen käytön rajaviivoja laintulkinnan helpottamiseksi. Erityisesti AV- ja musiikkiteosten tekijänoikeuslain mukainen siteeraaminen koetaan käyttäjäpuolella tällä hetkellä oikeudellisesti liian tulkinnanvaraiseksi.

Piratismiin ohella laillinen yksityinen kopiointi on nakertanut luovaa taloutta. Laillista kopiointia varten Suomessa kerättiin tekijöille EU-direktiivin mukaisesti **hyvitysmaksua**. Maksu kerättiin sellaisten laitteiden vähittäismyyntihinnasta, joilla kopiointia tapahtui.

⁵⁵ <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/70>

⁵⁶ Linnake, Tuomas, Valiokunta tyrmäsi kansalaisaloitteen, IT-viikko 8.10.2014

⁵⁷ Linnake, Tuomas, Hitler-parodiat katoavat YouTubesta, Taloussanomat/Digitoday 21.4.2010

Teknolוגiateollisuus ja elinkeinoelämä kritisoivat järjestelmää, jonka koettiin vääristävän laitteiden hintoja Suomessa. Hyvitysmaksutaso romahti, kun sen piiriin kuuluvaa laitekantaa ei pitkälti poliittisesta painostuksesta johtuen päivitetty.

Syksyllä 2014 Opetus- ja kulttuuriministeriö esitti hyvitysmaksun sisällyttämistä valtion budjettiin⁵⁸. Luova talous ja elinkeinoelämä ovat olleet pääosin tyytyväisiä ratkaisuun, vaikka luovilla aloilla hyvitysmaksun 11 miljoonan euron tasoa pidetään edelleen riittämättömänä. Myös budjettiratkaisun vaikutuksia kulttuurin tulevaan julkiseen rahoitukseen seurataan etujärjestöissä tarkasti.

⁵⁸http://www.minedu.fi/OPM/Tekijaenoikeus/tekijaenoikeuden_kehittaaminen/vireilla_tekijanoikeus/hyvitysmaksu/index.html?lang=fi

11. Teosten opetus- ja tutkimuskäyttö digitaaliajassa sekä radiikaalit teknologiat

Järkeä tekijänoikeuslakiin -kansalaisaloitteessa esitetty ajatus teosten rajattoman vapaasta opetus- ja tutkimuskäytöstä on sinällään ymmärrettävä⁵⁹. Vaaditut muutokset olisivat kuitenkin suomalaista kulttuuria ajatellen kohtalokkaat. Tulee huomioida, että suomalaiset oppimateriaalin kustantajat julkaisevat myös kotimaista kaunokirjallisuutta. **Kirja-kustantajien mukaan oppimateriaalimyynti vastaa nykyisellään kolmannesta koko vuotuisesta kirjamyynnistä Suomessa.** Oppikirjojen kustantaminen onkin merkittävä yleisen kirjallisuuden tappioiden kompensoimisen ja riskinhallinnan väline. Välillisesti opetus- ja tutkimuskäytön vaikutukset koskettaisivat siis myös kotimaista kaunokirjallisuutta ja sen tekijöitä, noin kolmesta tuhannesta suomalaisesta oppikirjojen ammattitekijästä puhumattakaan.

AV-teosten nykyistä joustavampi käyttö opetuksessa voitaisiin ratkaista **kattavammalla lisenssimallilla.** Keskustelua käydään myös AV-teosten muuntelu oikeudesta opetustarkoituksessa, mitä useimmat tekijät ja oikeudenomistajat vastustavat. Teosten muunteluasiaan kun liittyvät teosten moraaliset oikeudet sekä tapaukset, joissa oppitöitä käytettäisiin koulun jälkeen kaupallisiin tarkoituksiin ilman että alkuperäiset tekijät saisivat korvauksia.

Kaupallisen ja epäkaupallisen käytön rajaviivojen hämärtyminen aiheuttaa juridisia kysymyksiä myös niin sanotuissa Creative Commons -sisällöissä. Avoimeen dataan perustuvat lisenssit yleistyivät verkon myötä varsinkin yliopistomaailmassa, ja niiden tarkoituksena on ollut edistää luovuuden ja tiedon jakamista sekä käyttöä maksuttomien lakityökalujen avulla tekijän itse valitsemilla ehdoilla. Etujärjestöjen mukaan Euroopassa on tullut kuitenkin viime aikoina ilmi tapauksia, joissa mediatilat ovat julkaisseet puhtaaseen epäkaupalliseen käyttöön tarkoitettuja CC-sisältöjä konsultoimatta teosten tekijöitä. Creative Commons -lainsäädäntöä tulisi kirkastaa koko EU-tasolla.

Online-maailma asettaa muutenkin uusia haasteita opetuksessa ja tutkimuksessa. **On nähtävissä, että oppimateriaaleissa ja opetuksessa korostuu tulevaisuudessa pelillisuus ja virtuaalisten oppimisympäristöjen merkitys**⁶⁰. Tämä vaikuttaa siihen, mitä oppimateriaaleilta odotetaan. Luoville aloille kehitys ei ole välttämättä uhka vaan myös mahdollisuus. Oppimateriaalit ovat jo nyt yhä useammin käytettävissä sähköisesti, mutta erilaisten interaktiivisten sovellusten käyttö etäopetuksessa tulee yleistymään entisestään. Mallioppimisessa voidaan alkaa käyttää simulaatioita ja kauko-ohjattuja robotteja, jolloin opettajat voivat valvoa ja opastaa ryhmiä ja mitata oppimistuloksia olematta fyysisesti lähellä oppilaitaan⁶¹. Muutokset tulevat vaikuttamaan radikaalisti paitsi koululaitokseen ja oppisuunnitelmiin myös oppimateriaalien tekijöihin ja kustantajiin, joiden tulee pysyä tiiviisti kehityksessä mukana.

⁵⁹ Luostarinen, Jaana, Tutkimuksen ja tekijänoikeuden avainkysymyksiä, OKM/Etusivu 20.2.2014

⁶⁰ Ilomäki, Liisa, Laatua e-oppimateriaaleihin, Opetushallitus 2012

⁶¹ Linturi, Risto; Kuusi, Osmo; Ahlqvist, Toni, Suomen sata uutta mahdollisuutta: Radikaalit teknologiset ratkaisut,

12. Harri Rinteen loppuanalysointia: Miksi taloyhtiö tekee päätöksen, jota kukaan ei kannata?

Ihanteellisessa maailmassa työryhmä tekee selvityksen ja antaa konkreettisia toimenpideehdotuksia, joiden toteutuksen seurauksena Suomessa tehdyn, monistettavissa ja jaeltavissa olevan, luovan työn tulokset saavat laajan suosion, tuovat runsaasti vientituloja ja kirkastuttavat maamme imagoa. Tämä kaikki tehtynä siten, että kuluttajat, itse tekijät ja yhtiöt (säätiöt, yhdistykset jne.) kokevat tulevansa oikeudenmukaisesti kohdelluksi, että kaikki tulevat jakelualustat on huomioitu ja että toiminta lisäksi on eettistä kaikilla ajattelutavissa olevilla kriteereillä.

Tulevaisuuden ennustaminen ei ole ollut kovin menestyksestä toimintaa. Jopa niille, joilla on ollut käytössään analyttikkojen armeijat, ovat useimmat ulkopolitiikan tai talouden käännteet tulleet yllätyksenä. Valtava määrä niin ihmishenkiä kuin taloudellisia arvoja on menetetty ilman varoituksia. Kaukaisempaan tulevaisuuteen ovat yrittäneet kurkistaa kirjailijat. Monessa mielessä voi sanoa yhtä hyvin Jules Vernen kuin Aldous Huxleyn tai George Orwellin onnistuneen melko hyvin maalailussaan. Käytännön hyötyä näistä ei liene ollut. Ehkä eniten harhaan ovat osuneet ennusteet teknisestä kehityksestä. Vastikään rankattiin leikkimielisesti tällaisia ennusteita; parhaiten menestyi tieteiskirjailija Arthur C. Clarke.

Tekijästä ja valtiosta

Luovien alojen määrittelyssä lähdetään useissa lähteissä ajatuksesta, että niiden perustana on yksilön tuottama idea. Periaatteessa on olemassa vain tekijä – luoja – sekä yleisö. Käytännössä kuitenkin näiden välillä on lukuisia instansseja, jotka helpottavat ja/tai mahdollistavat tekijän idean konkretisoitumista sekä sitä, että tuo konkretisoitu idea – teos – saavuttaa yleisön helpommin tai laajemmin kuin mihin tekijä yksin kykenisi.

Näitä instansseja – levy-yhtiöitä, kustantajia, elokuvateattereita yms. – ei olisi olemassa ilman tekijän panosta. Siinä mielessä niitä voidaan kutsua sarkastisesti jopa parasiiteiksi, kuten Viron tekijänoikeusyhdistyksen (EAÜ) toimitusjohtaja Kalev Rattus tekee⁶². Mutkikkaammaksi asian tekee se, että näiden vanhojen ”parasiittien” painoarvo vähenee nykyaikaisen tekniikan mahdollistaessa teosten valmistuksen ja jakelun aiempaa edullisemmin. Samalla uusia jakelukanavia hallinnoivien ”parasiittien” painoarvo puolestaan kasvaa. Tekijöiden tuottamasta lisäarvosta käydään uudenlaista taistelua, eikä näytä siltä, että tekijän osuus omasta työstään olisi kasvamassa. Pikemmin voi pelätä päinvastaista.

Tulevaisuuden kannalta ensisijaista on kuitenkin se, onko tekijällä *halua ja kykyä* luovaan toimintaan. Tekijän *halu* luovaan työhön on yksilöpsykologiasta tai yhteiskunnan yleisestä ilmapiiristä johdettavaa, eikä juurikaan valtion toimin vaikuttavissa oleva alue. Pinta-puolinenkin vilkaisu historiaan näyttää, että luovalle työlle riittää tekijöitä. Entäpä sitten *kyky*, mahdollisuus luovan työn tekemiseen?

⁶² Postimees, 3.2.2012

Kyynikon skenaario

Säilytetään kaikki ”ennallaan”. Kirjailijat ansaitsevat huonosti, kuvataiteilijat ansaitsevat huonosti, muusikot ansaitsevat huonosti jne. Tämä asiointila on ollut aina olemassa. Pienille markkinoille mahtuu vain muutama, jotka saavat kohtuullisen, saatikka hyvän toimeentulon. Vaikuttaa siltä, ettei pakottavaa tarvetta luovien alojen palkkioiden ja kannusteiden nostoon ole. Karl Dunckerin⁶³ ja sittemmin Sam Glucksbergin⁶⁴ klassiset tutkimukset osoittavat, ettei rahapalkkion kasvattaminen paranna luovan työn tuloksia. Mm. Yhdysvaltain keskuspankki on toistanut tutkimuksia⁶⁵ todeten, että rahapalkkion kasvattaminen heikentää johtajien kykyä ratkaista luovia ongelmia. Tämä onkin jo huomioitu taiteilijoiden työssä.

Samaan aikaan kirjastojen ja taidelaitosten toimintaedellytyksiä heikennetään säästöjen nimissä. Taideaineiden perus- sekä ammatillista opetusta vähennetään samoilla perusteilla. Ehkäpä muutama projektiluontoinen vientipyrähdys kuitenkin tehdään, jotta voidaan osoittaa aktiivisuutta. Tekniikan muutosten vaikutuksiin varaudutaan seuraamalla, mitä muualla tehdään.

Luovien alojen optimistisesti kuvattu työvoiman kasvu loppuu ja kääntyy jyrkkään laskuun. Itse asiassa ”taiteellista työtä” ammatikseen tekevien määrä ei juurikaan kasvanut edellisen vuosituhaten lopussa – kasvu oli tapahtunut aiemmin. Sen sijaan aiemmat kasvualat - joukkoviestintä, mainonta, tiedotus jne. – ovat vähentämässä väkeä, samoin kuin suoraan kirjojen tai äänitteiden tuotantoon ja myyntiin liittyvät alat.

Mikäli kuntien rahoituspohja jatkaa heikkenemistä eikä kansantalous käänny nousuuralle, voidaan odottaa supistuksia kaikilla sektoreilla, harkinnanvaraisista, ”satunnaisista” tuista alkaen ja lopulta seiniin (vakiintuneiden laitosten tilaratkaisuihin) saakka. Kaikki tämä voi tapahtua nopeastikin, mikäli esim. rahapelimonopoli nousee taas esille tai jotkin muut (valtion) rahoituksen uudelleenjärjestelyt.

Mitä tästä seuraa? Kirjailijoiden, säveltäjien tai vaikka peliyhtiöiden breikkaaminen maailmanmarkkinoille on edelleenkin ennustamatonta, onnesta, osuvasta ajoituksesta yms. riippuvaista. Jos menestystä saadaan, se voidaan kirjata projektiluontoisten yritteliäisyyden ansioksi.

Optimistin skenaario

Ylitetään hallinnonalojen rajat, osaoptimoinnit yms. Istutetaan eri ministeriöiden ja muutamien keskusviraston ihmiset ratkaisemaan aukottomasti, oikeudenmukaisesti ja minimaalisella byrokratialla luovan työn tekijöiden asema. Tehdään työ nopeasti. Liitetään Tekes-tuet laajemmin luoville aloille. Nostetaan apurahat samalle tasolle keskipalkkaan nähden kuin muissa Pohjoismaissa. Peli- ja start up -yhtiöt ovat tässä osittain poikkeuksia, koska ovat alun alkaen toimineet yrityspohjalla ja ehtineet kerätä valtavasti kokemusta rahoituksesta ja markkinoinnista.

⁶³ Roger Brown, Social psychology, 1965, Collier Macmillan

⁶⁴ ibid

⁶⁵ Nic Paton, Performance-related pay doesn't encourage performance, June 25. 2009, Management.issues

Muutetaan Yleisradion toimintatapaa oikeasti kotimaista kulttuuria tukevaksi ja kannustavaksi. Varmistetaan kirjastojen ja taidelaitosten toiminta, myös maakunnissa. Optimoidaan taideaineiden opetus. Erityisesti ammatillisen opetuksen suhteen tämä edellyttää pitkäjänteistä taide- ja kulttuuristrategiaa. Ratkaistaan kolmannen sektorin, sponsoroinnin ja joukkorahoituksen pullonkaulat, saadaan enemmän pääomia alalle.

Selvästi vaikein osa on vientiponnistelujen tukeminen. Kirjallisuus, musiikki, kuvataide ja muutkin alat tarvitsisivat pienen, äärimmäisen ammattitaitoisen, nopealiikkeisen ja hyvin rahoitetun yksikön, joka pystyy tukemaan alansa toimintaa. Musiikissa tämä merkitsisi muun muassa kiertuetoiminnan ja ulkomaan markkinoinnin laajamittaisempaa tukemista, kuvataiteessa näyttelyjen tukemista jne. Vahvan suhdeverkoston luominen ja jatkuva läsnäolo ovat olennaisia. Lienee selvää, että agentuurit tai managerointiyritykset eivät kuulu valtion toimenkuvaan, mutta näistä meillä on puutetta. Yksiköiden tulisi olla jonkinlaisia hybridejä yritysten ja ministeriöiden "laitosten" välillä ja valmiita jopa lopettamaan toimintansa, mikäli ne toimivat menestyksekkäämmin yrityksinä. Joitain onnistuneita esimerkkejä, kuten Music Finland ja Favex on jo onnistuttu synnyttämään yhteistyössä kyseisten toimialojen kanssa. Missään tapauksessa kyseessä ei voi olla "laitos", joka aloittaa laatimalla ohjesäännöt...

Hoitamalla näitä asioita kunnolla lisäämme todennäköisyyttä, että menestyneet luovien alojen tekijät eivät siirrä toimintaansa kokonaan maasta pois. Tässä on myös runsaasti epävarmuutta. Valtion "laitos" voi sekin jotakin tehdä, mutta tässä on kyse viime kädessä poikkeusyksilöiden työstä. Heitä on vaikeata löytää, heitä on vaikeata pitää, he eivät tapaa viihtyä byrokraattien alaisina. Ja kun he ovat riittävän hyviä, heille on tarjolla houkuttelevampia työtehtäviä muualta.

Vaikka suuri osa luovien alojen toimintaedellytysten parantamisesta ei juurikaan vaadi rahaa – hallinnonalojen yhteistyötä kyllä – riittävän suuri osa sittenkin kysyy valtion panosta. Koska valtionhallinnossa(kin) kiistely resursseista on vähintään yhtä voimissaan kuin halu yhteistyöhön, on selvää, ettei mikään onnistu, ellei alojen hallinnointia saada lähemmäksi päätöksenteon keskiötä. Koska taiteen ja kulttuurin parissa puuhailu tuomitsee poliitikon kakkosluokan vaikuttajaksi, lienee turha odottaa spontaania luovien alojen ryhtiliikettä kansanedustajilta. Ainoa tapa saada riittävän voimakas vipuvarsi asialle tuntuisi olevan pääministerivetoisen ryhmän perustaminen, kutsuttiin sitä sitten neuvostoksi, neuvottelukunnaksi tms.

Kuka nämä muutokset ja uudistukset tekee?

Kustaa Mauri Armfelt todennäköisesti lausui nämä – myöhemmin A.I. Arwidssonille "luovutetut" – sanat *"Svenskar äro vi inte längre, ryssar vilja vi inte bli, låt oss alltså bli finnar"*. Hän ensimmäisenä näki tarpeelliseksi suomalaisuuden – kielen ja kulttuurin – kehittämisen. On tuskin luultavaa, että häntä sen paremmin kuin seuraajiaankaan elähdyttivät vain kansallisromanttiset haaveet. Kyseessä oli reaalipoliitikko ja syyt olivat poliittisia. Sanojen lausumisen hetkellä - suunnilleen vuonna 1810 – suomalaiseksi tuleminen tapahtui sekä reaalisesti että kieliopillisesti futuurissa. Huonojen kulkuyhteyksien maa ei mahdollistanut erityisen yhtenäistä kansaa. Lisäksi oli tekemistä Länsi-Euroopan aineellisesti ja henkisesti takapajuisimman osan kanssa.

Me kaikki tiedämme, kuinka siinä kävi. Lopputuloksena oli maailman pohjoisin sivistyskansa, monin mittarein maailman parhaimpien, onnellisempien ja rikkaimpien joukkoon kuuluva maa. Kun ajatellaan, että ilmastolliset olot eivät suosi maanviljelystä, että suuria luonnonrikkauksia ei ollut saatavilla, että siirtomaita ei ollut hankittu, että myöskään orjatyövoimaa ei ollut vaan päinvastoin työvoimaa leikattiin taloja ja kyliä tyhjentävillä sota-väenotoilla, että menestyksekkäitä valloitus sotia tai ryöstöretkiä ei tehty, että edes tarjottua Marshall-apua ei otettu vastaan, tulosta täytyy pitää ihmeenä. Vaikka lähes kaiken teollisen ja muun yritystoiminnan aloittivat muualta tulleet ja vaikka kansan sivistämisen vetovastuu oli suomenruotsalaisella eliitillä – muuta kun ei ollut – tämä on yhden pienen pohjoisen kansan sankaritarina. Saavutus, joka kertoo maan asukkaiden joustavuudesta ja oppimiskyvystä.

Eivätkö nämä ole jo niin vanhoja asioita, että ne voidaan unohtaa? Maailmahan on täysin muuttunut. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että muutokset tapahtuvat ”pinnalla” ja että kulttuurin arvot ovat paljon jähmeämpiä. Esimerkiksi tällä tavalla: meistä suomalaista on sanottu, että me olemme lapsellisen innostuneita kaikista teknisistä uutuuksista kuten vaikka puhelimista. Mutta samaan hengenvetoon on sanottu, että molempien sukupuolten keskeisin kiinnostuksen kohde on alkoholi ja että flirttailusta tai muusta romantiikan hienoudesta emme ymmärrä mitään. Näin kirjoitti Espanjan konsulina Helsingissä vaikuttanut Angel Ganivet⁶⁶ n. vuonna 1898. Tuntuu edelleen pätevältä: pikku-uutinen⁶⁷ kertoo Turun yliopiston taloussosiologisen tutkimuksen näin osoittavan. Kännykkä on myös parisuhdetta tärkeämpi.

Historia ja itsetuntemuksen painolasti

Vanhoissa sanonnoissa on enemmän kuin siteeksi perää. Me tosiaan saamme oman kulttuurisen ohjelmointimme hyvin varhain – ”äidinmaidossa”. Ja ohjelmointimme on pysyvää, pysyvämpää kuin ne kolmanteen tai neljanteen polveen ulottuvat yksittäiset synnit, joista raamattu varottelee.

1950-luvulta suosioon alkoi nousta konvergenssi-teoria, ts. usko siihen, että länsimaiset yhteiskunnat ja ihmiset alkavat vähitellen muuttua samankaltaisiksi. Että kun me yhä enemmän syömme samaa ruokaa, katselemme samanlaista viihdettä, ajamme samanlaisilla autoilla, lakimme ja kaupunkimme ja toimintatapamme alkavat olla samoja, niin lopulta kansakuntien erot häviäisivät. Näin ei ole käynyt. Suomalaisista ei ole tullut italialaisia, saksalaiset poikkeavat edelleen radikaalisti ranskalaisista ja niin edelleen.

Näillä kansakuntien ja kulttuurien välisillä eroilla on jatkuvasti tärkeä asema. Ostamme mieluummin sveitsiläisen kellon kuin albanialaisen, unkarilainen ooppera ei herätä erityisiä mielikuvia, belgialaiset kengät eivät ole kuuminta tavaraa, ei myöskään portugalilainen suklaa. Ehkä vielä tärkeämpää kuin ulkoiset mielikuvatekijät, on sittenkin itse ymmärtää, keitä me suomalaiset olemme?

Presidentti Koivisto kävi kertomassa muinaiselle Euroopan Yhteisölle, että me olemme hiljaisia, mutta rehellisiä. Sauna, sisu ja Sibelius on monessa paikassa merkitty suomalaisuuden keskiöön. Siitäkin huolimatta, että Unescon maailmanperintö tuntee virolaisen

⁶⁶ Ganivet, Angel, Suomalaiskirjeitä, WSOY, 1993

⁶⁷ Kännykkä on suomalaisille työtä tärkeämpi, Helsingin Sanomat, 26.2.2015

Vörun maakunnan savusaunan ja maailma ruotsalaisen kiukaan. Tai että ainoa lehtiutuusiin ennättänyt sisua käsitellyt tutkimus oli entisen Neuvostoliiton jääkiekkoa koskeva selvitys. Sen mukaan se maa, jonka pelaajat ensimmäisinä lopettivat pelaamisen kaaduttuaan, oli Suomi.

Kaikilla kansakunnilla on omat tarinansa, joilla olemassaoloa, tekoja, menneisyyttä ja tulevaa selitetään ja oikeutetaan. Niillä ei välttämättä ole juurikaan tekoa todellisuuden kanssa. Niiltä harhoilta, joita yhden kansan ja kulttuurin ymmärtämisen haasteet tarjoavat, meitä säästää se valtava vertailevan tiedon määrä, jota kulttuurien välinen tutkimus viimeisten 40–50 vuoden ajan tuottanut. Sen perusteella pystymme katsomaan itseämme koko lailla objektiivisesti.

Suomalaiset kaupoilla, mikä ihmeen empatia?

Olemmeko pystyneet menestyksekkäästi tuottamaan tunnettuja merkkejä maailmanmarkkinoille? Vai ovatko ”samankokoiset” maat, kuten vaikka Sveitsi ja Ruotsi, onnistuneet siinä meitä paremmin? Pitäisikö meidän pysähtyä hetkeksi tähän? Mikko Kosonen, Sitran yliasiamies, kävi kertomassa virolaisille⁶⁸ siitä, kuinka tärkeätä on keskittyä politiikan toteuttamiseen. Tiedämme yleisesti ottaen, mitä pitäisi tehdä, mutta toteuttamisen kanssa epäonnistumme. Valtioiden pitäisi olla strategisesti ketterämpiä.

Me haluamme vientiä, vientituloja ja työpaikkoja. Olemme viemässä kulttuurituotteita ulkomaisille loppukäyttäjille, kuluttajille. Miten me suomalaiset olemme tähän mennessä ylipäättään onnistuneet myymään mitään ulkomaiselle kuluttajalle? Me, joiden kaupanteko on ollut pitkin historiaa säänneltyä, ministeritasolla sovittua tai - kun vapaille markkinoille – erityisesti tekniseen ylivoimaan perustuvia tuotantohyödykkeitä?

Suomalaisten toimeentulo on satoja vuosia riippunut siitä ja vain siitä, mitä me yksilöinä olemme osanneet ja jaksaneet. Olemme työskennelleet metsissä tai peltotilkuillamme. Meistä on tullut teknisesti osaavia ja monipuolisia. Kylämme poikkeavat kaikkien muiden maiden tiiviistä malleista. Monissa vanhemmissa maissa toimeentulo on riippunut siitä, kuinka hyvin on osattu lukea toisten ihmisten mielenliikkeitä ja tunnelmia. Meillä tämä on ollut pikemmin keskittymistä häiritsevää.

Osgood, Suci ja Tannenbaum⁶⁹ yrittivät kartoittaa sanojen emotionaalisia konnotaatioita. Osoittautui, että sanat järjestyivät lopulta kolmelle ulottuvuudelle: hyvä-paha, voimakas-heikko, passiivinen-aktiivinen. Kaikissa tutkituissa 50 kielessä sellaiset sanat kuten ”äiti”, ”hellyys” jne. ovat hyviä. Vain yhdessä kielessä ne ovat heikkoja. Arvasitte oikein, suomessa. Erik Allardt ehti kertoa tuloksista vuonna 1970 Sosiologia-lehdessä, ennen kuin Suomessa levisi hirmu, että tutkijamme olisivat jotenkin erehtyneet. Tuskinpa vain; tutkijamme ovat taatusti korkeatasoisia ja monet muut tutkimukset tukevat samansuuntaisia päätelmiä. Suomen kielessä näyttäisi olevan muita kieliä vähemmän myönteisiä ilmauksia ja niissäkin enemmän lainasanoja jne. Arkikokemus kertoo sekin, että myönteisten ilmauksien tuottaminen on harvinaisempaa ja kielellisesti kömpelömpää.

⁶⁸ Eesti Disainikeskus, Facebook-sivu, 2.2.2015

⁶⁹ alun perin jo Osgood, C.E, Suci, G.J. Tannenbaum, P.H., The Measurement of Meaning, University of Illinois Press, 1957, tässä kyse jatkotutkimuksista

Tukea voisi etsiä muualtakin. Suomessa sanotaan 740.000 ihmisen käyttävän mielialalääkkeitä, eikä siinä ole mukana yleisintä, alkoholia. Suomessa annetaan syöpäpotilaille vähiten kipulääkkeitä, mutta vanhuksille eniten psyyken lääkkeitä jne. Näiden esimerkki-en tarkoitus ei ole näyttää meitä muita huonompina. Meillä on lukuisia muita ominaisuuksia, joissa olemme vuorostaan maailman ykkösiä.

Kyse on vain ja ainoastaan siitä, että meidän tulee ymmärtää, että toisten ihmisten (ja omienkin) tuntemusten, mielialojen, makujen, kiinnostuksen kohteiden yms. ymmärtäminen ei ole kuulunut meidän suomalaisten henkisessä ohjelmoinnissa keskeiselle paikalle.

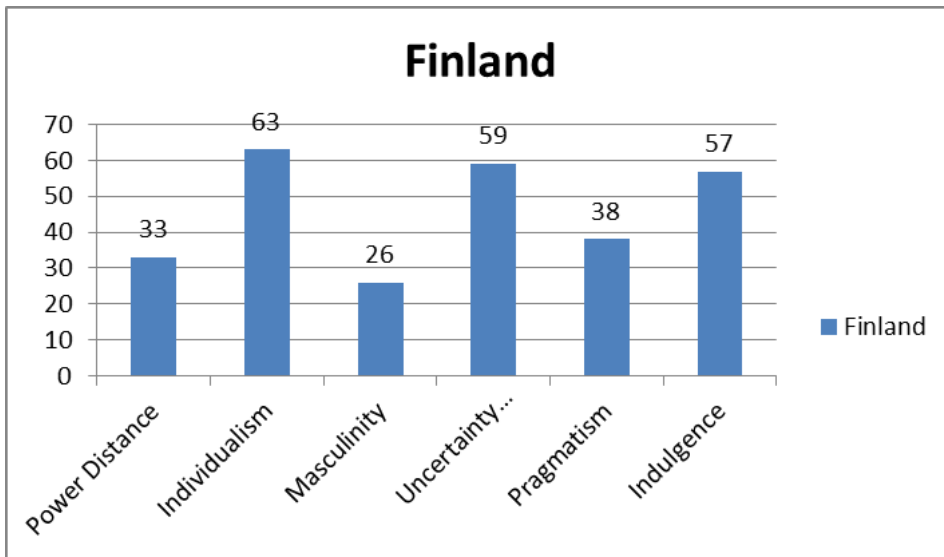
Kun me lähdemme myymään ja markkinoimaan, me lähdemme takamatkalta. Me lähdemme takamatkalta lähes aina, kun kyse on muusta kuin teknisestä ratkaisusta. Kun tiedämme tämän, voimme varautua siihen, ostaa tarvittavaa osaamista muualta tai vaikka valjastaa näillä alueilla myönteisemmin ohjelmoidut maahanmuuttajat asialle.

Ehkä vielä olennaisempaa on reflektoida toimintatapojamme. Sieltä löytyvät sudenkuoppamme: oman kulttuurimme perinteiset pullonkaulat, jossa mitään ei tehdä, ellei kaikki ole täydellisesti oikein. Tai sokea vieraasta kulttuurista mallin ottaminen, joka herättää ehkä innostusta mutta toteutusvaiheessa lähinnä sekaannusta.

Muutama tutkimustieto suomalaisista ja vertailumaista

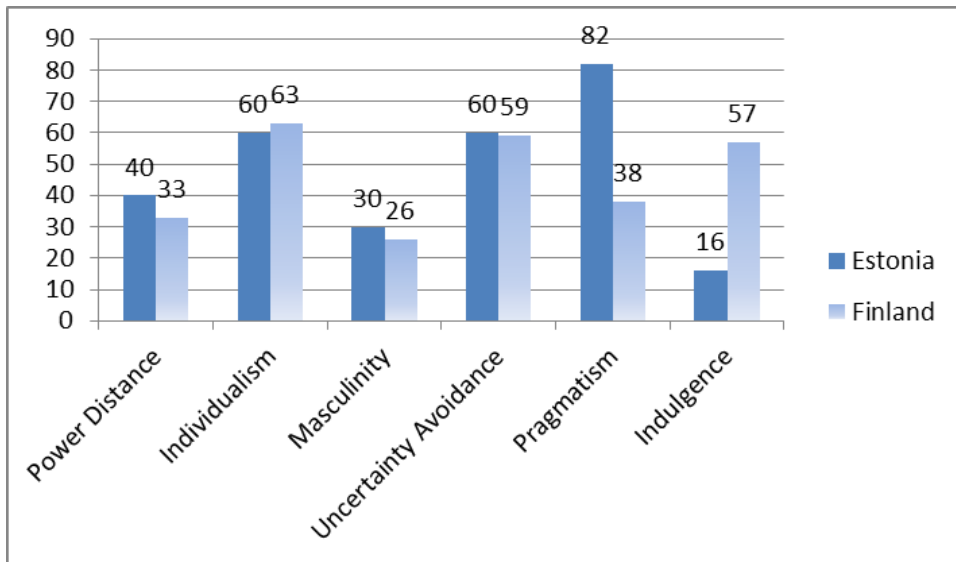
Kulttuurien välisen tutkimuksen – ellei koko yhteiskuntatieteen? – siteeratuin tutkija lie-nee Geert Hofstede. Käsitlemme muutamaa hänen Suomea koskevaa löydöstään lyhyesti. Hofstede on vertaillut omien työryhmiensä tuloksia yli 120 muuhun tutkimukseen sekä reaali maailman tilastoihin⁷⁰. Kyse ei ole siis yksilöiden vertailusta, vaan kulttuurien (Euroopassa usein kansallisvaltioiden) vertailusta. Kyse on syvistä arvoista, jotka olemme saaneet hyvin varhain kasvumme aikana, pääsääntöisesti niin, että kasvattaja ei ole niitä meillä tietoisesti opettanut. Näitä samoja arvoja me itse opetamme eteenpäin, yhtä lailla enimmäkseen tietämättämme. Pinnalta katsoen monet asiat muuttuvat ja nopeasti, Hofsteden mukaan nämä syvät arvot eivät juuri lainkaan.

⁷⁰ Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov, Cultures and Organizations: Software Of The Mind, 3rd Edition, McGraw-Hill USA, 2010

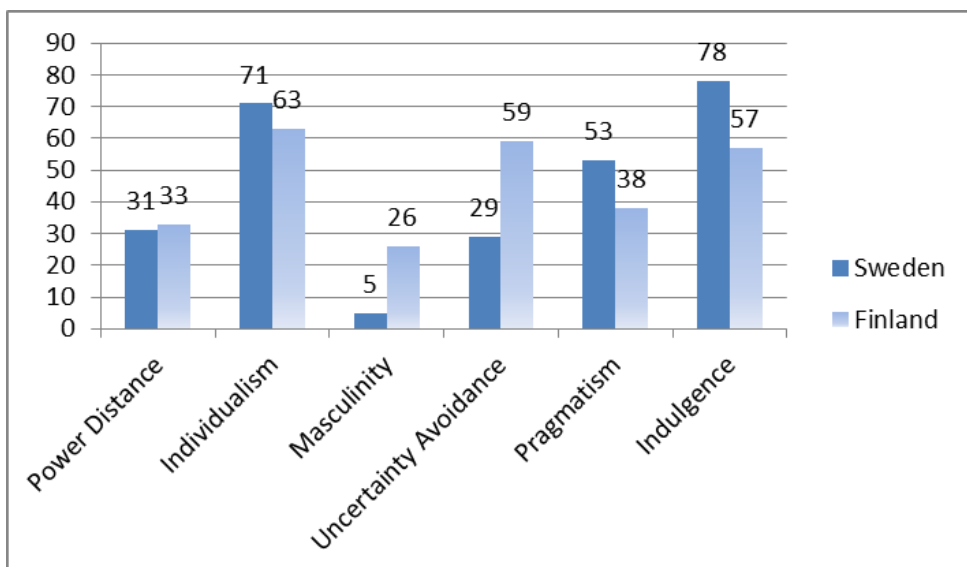

Jokainen yhteiskunta joutuu ottamaan kantaa tiettyihin peruskysymyksiin. Nämä kysymykset muodostavat tutkimusten perusteella 6 perusulottuvuutta (kuvattu pylväinä), joissa vallitsevat arvot sekä niihin liittyvät käytännöt kiteytyvät. Maat (kulttuurit) on pisteytetty niin, että pienin mahdollinen pylvään korkeus on 0, suurin mahdollinen 100. Pylväiden merkitykset lyhyesti: **Power Distance** kertoo siitä, missä määrin yhteiskunnan ei-vallassaolijat hyväksyvät eriarvoisuuden. Suomen 33 merkitsee, että suomalainen kulttuuri suosii tasa-arvoa, matalaa hierarkiaa, epäformaalisia suhteita esimiehiin jne. **Individualism** pistemäärä 63 kertoo lähinnä, että olemme länsimainen yhteiskunta, jossa yksilön kyvyt ja taidot merkitsevät enemmän kuin suvun/heimon/ryhmän jäsenyys. **Masculinity** kertoo sukupuolen sosiaalisista seurauksista. Suomen arvo 26 on matala kuten kaikissa Pohjoismaissa. Tämä kertoo miesten ja naisten arvojen olevan yhteiskunnassa lähellä toisiaan. **Uncertainty Avoidance** kertoo kuinka uhkaavina yhteiskunnan jäsenet kokevat moniselitteiset tai tuntemattomat tilanteet ja missä määrin niiden välttämiseen on kehitetty uskomuksia, toimintatapoja ja instituutioita. Suomen 59 on selvästi yli keski-viivan ja tässä poikkeamme muista Pohjoismaista radikaalisti. Tämä merkitsee, että siellä huonosti erilaisuutta, meillä on suuri sääntöjen tarve (vaikka ne eivät toimi-kaan), innovaatioita vastustetaan ja turvallisuus on tärkeä motivaattori.

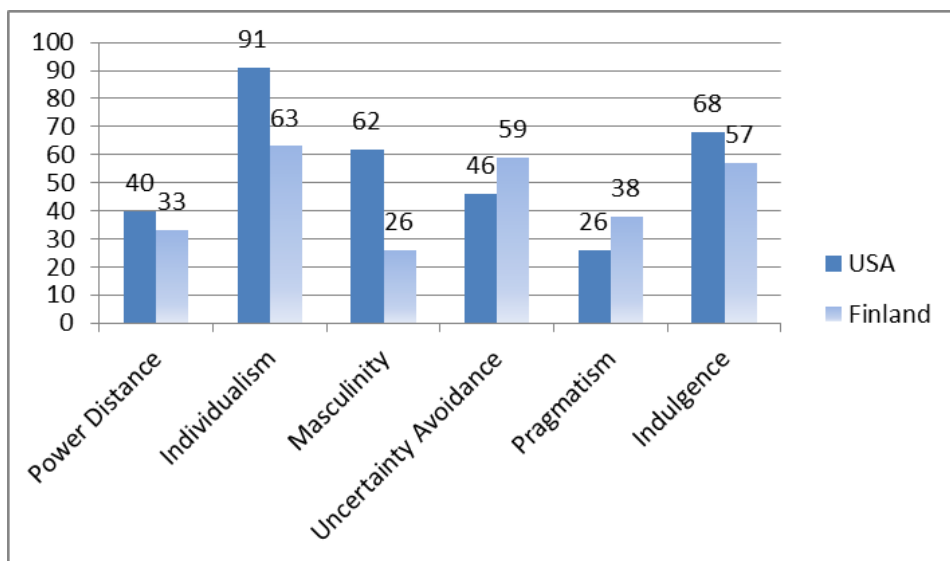
Neljä ensimmäistä pylvästä on Hofsteden mallissa ollut paikallaan jo reilut 40 vuotta. Kaksi viimeistä on löydetty uusissa, jatkuvasti täydentyvissä tutkimuksissa. **Pragmatism** kertoo, miten yhteiskunta ratkaisee ristiriidan traditionaalisten arvojensa ja menneisyytensä sekä nykyisten ja tulevien haasteiden välillä. Suomen 38 merkitsee, että me olemme normatiivinen yhteiskunta, absoluuttisen totuuden etsijä, enemmän kuin käytännöllinen, tuleviin haasteisiin ratkaisuja etsivä. **Indulgence** kertoo siitä, missä määrin kulttuurissa korostetaan kasvatuksessa itsekuria ja kontrollia. Suomen 57 kuvaa yhteiskuntaa, jonka jäsenet yleensä osoittavat halua toteuttaa mieltymyksiään, pitää hauskaa ja nauttia elämästä.

Suomen ja Viron neljä ensimmäistä pylvästä ovat lähes identtisiä. Viidennen pylvään, pragmatismin, erosta voisi kertoa vaikka sähköisen henkilökortin tapaus. Meillä ensimmäinen luovutettiin Paavo Lipposelle 1998, Viro sai omansa valmiiksi vuonna 2002. Tänä Viro käyttää sähköistä henkilökorttia joka paikassa, esimerkiksi kaupparekisteriin ei saa ilman sitä edes yhteyttä. Lähes kaikki julkiset palvelut on saatavissa. Suomessa on jääty etsimään Totuutta: henkilörekisterilaki, eri järjestelmien tekninen ja juridinen yhteensovittaminen jne. tuntuvat loputtomalta projektilta. Virossa esimerkiksi e-kirjoja on saatavilla kaikissa formaateissa ja jopa kaupallista e-kirjojen lainaamistoimintaa kokeillaan, vaikka juridiset ongelmat ovat samoja kuin meillä. Virossa on nähty, että valtio on ohut, byrokratiaan ei riitä ihmisiä, mutta asiat pitää hoitaa. Presidentti Ilves on lausunut, että viranomaisilla ei ole oikeutta kysyä kansalaisilta (uudestaan) tietoa, joka heillä on jo olemassa. Laki tämä ei vielä ole, mutta normaali, laajalle levinnyt käytäntö.

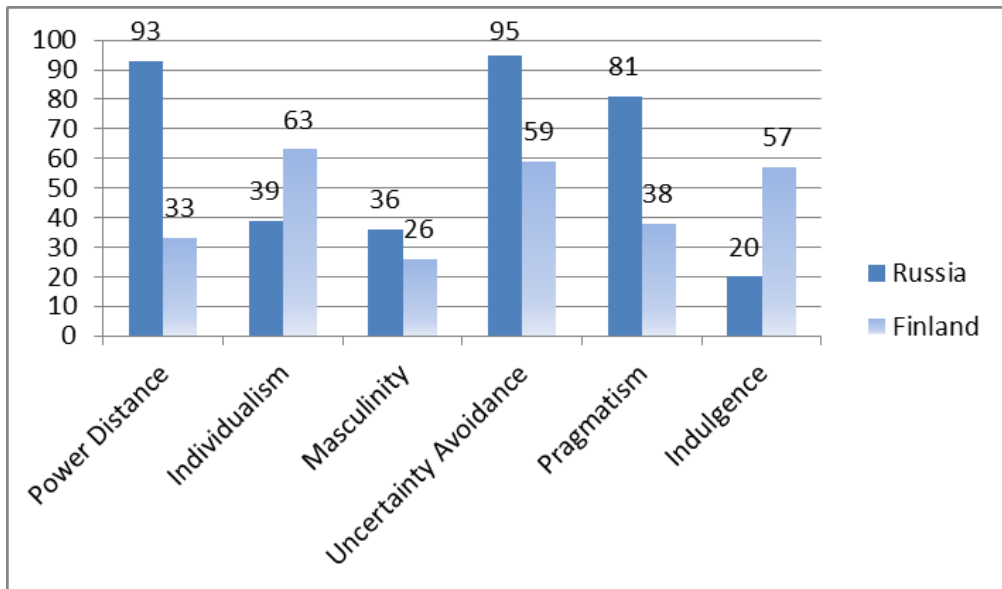
Ruotsin ja Suomen välillä on toimintakulttuurin kannalta kaksikin merkittävää eroa. Pragmatismin suhteen ruotsalaiset ovat ratkaisuorientoituneempia, ei ehkä aivan virolaisten mutkia oikovaan tapaan, mutta selvästi meitä enemmän. Toinen merkittävä ero on epävarmuuden välttämisyrittämissä (Uncertainty Avoidance). Ruotsalaiselle kulttuurille on ominaista ihmisten meitä vähäisempi huolestuneisuus, levottomuus ja ahdistuneisuus, suurempi kyky ottaa tuntemattomia riskejä, selvästi pienempi sukupolvien välinen kuilu. Matalaan epävarmuuden välttämiseen liittyy tunne siitä, että elämään, maailmaan tai vaikka esimieheen pystyy vaikuttamaan, kun taas meidän kulttuuriimme kuuluu voimattomuus ulkoisen edessä. Jos ruotsalaisia motivoi menestyksen toivo, suomalaisia enemmän epäonnistumisen pelko. Meitä ohjaa selkeyden tarve, struktuurit, ohjeistus; ruotsalaisessa kulttuurissa kaaosta ei koeta yhtä häiritseväksi. Ruotsalaisessa kulttuurissa säännöt joustavat, jos on tarvis, meillä ”sääntö on sääntö”. Jos ruotsalainen kulttuuri arvelee, että erilainen on kiinnostavaa, suomalaiselle kulttuurille erilainen on vaarallista. Åke Daunin⁷¹ mukaan ruotsalaiset näyttävät olevan vähemmän ”luovia” kuin suomalaiset, mutta samassa heitä ei pelota lähteä kehittämään uutta, vaikka kokonaan uusille markkinoille.

Yhdysvaltalaiselle kulttuurille me olemme altistettuja joka hetki, jonka vietämme jonkunlaisen median ääressä. Kaikkein merkittävin ero kulttuuriemme välillä on maskuliinisuudessa. Sen voisi leikkilisesti summata vaikka niin, että yhdeksän amerikkalaisesta kymmenestä ei tiedä, mikä on vaippa, eikä se kymmenesestä sitä vaihda. Maskuliiniset yhteiskunnat osoittavat sympatiaa vahvoille, me (feminiiniset) heikoille. Kun meillä vaatimattomuus on hyve, maskuliinisissa kulttuureissa se on heikkoutta. Miesten tulee olla itsevarmoja ja kunnianhimoisia - tavoilla, jotka meistä tuntuvat lähes naurettavilta. Raha ja tavara on tärkeää, elämänlaatu on toissijaista. Tämä sinne saakka, että eletään tehdäkseen työtä, kun meillä tehdään työtä että eletäisiin. Maskuliinisissa kulttuureissa pojat ja tytöt opiskelevat eri aineita, koulumenestys on erittäin tärkeää. Työntekijät haluavat mie-

⁷¹ Daun Åke, Svensk mentalitet, Rabén Prisma, 1994

luummin enemmän palkkaa kuin vähemmän työtunteja, kuten on usein laita feminiinisissä kulttuureissa. Konflikteja ei ratkaista neuvotteluilla ja kompromisseilla, jonkun on "voitettava". Suomeen on tuotu toisen maailmansodan jälkeen kymmenittäin yhdysvaltalaisia johtamisoppeja. Se, että niillä on vähän menestystä tai että ne vievät organisaation ja työntekijät pikemmin sekaannukseen, johtuu radikaalisti erilaisista arvoista. Todennäköisesti suomalainen yhtiö menestyy paremmin, mikäli sen toiminta- ja johtamistavat sekä palkitsemisjärjestelmät pidetään meikäläisen kulttuurin mukaisina.

Tätä taulukkoa katsoessa tuntuu käsittämättömältä, että suomalaiset usein ilmoittautuvat Venäjä-osaajiksi. Kulttuurimme poikkeavat lähes kaikissa ulottuvuuksissa ratkaisevasti toisistaan. Lähes paniikinomainen epävarmuuden välttäminen (95) merkitsee minkä tahansa järjestyksen olevan vapauden mukanaan tuomaa kaaosta parempaa ja valtaetäisyyden huippupisteet (93), että väestön suuri enemmistö pitää eriarvoisuutta "luonnollisena" asiainatilana. Näiden numeroiden voisi ymmärtää heijastelevan osuvasti arvoilmas-toa Iivana Julman aikoihin, mutta mittaukset ovat tuoreita. Syvät arvot eivät todellakaan muutu nopeasti. Niistä ei voi niin vain havahtua hereille, "snap out of", vaan ne tulee ottaa huomioon reaalisenä asioihin vaikuttavana osana.

Jos se taloyhtiön päätös on ollut pitkään aiemmin voimassa, niin onhan parempi tehdä tuttu, vaikka huonokin päätös, kuin riskeerata ihan uuden kanssa. (Uncertainty Avoidance Index 59)

Raportin asiantuntijahaastattelut

Aku Louhimies, elokuvaohjaaja, 13.1.2015
Jari Muikku, Digital Media Finland, konsultti, 28.1.2015
Tero Ojanperä, Vision+, johtaja, 24.2.2015
Lauri Eriksson, valokuvaaja, visual artist, 5.2.2015
Sami Hakala, Housemarque, tuottaja 10.2.2015
Ahti Vääntinen, Muusikkojen liitto, puheenjohtaja, 16.1.2015
Pete Eklund, Kaiho Republic, tuottaja, 13.2.2015
Lottaliina Pokkinen, lakimies, 27.1.2015
Niko Kangas, Fullsteam, manageri, 12.1.2015
Tuomo Tähtinen, Music Finland, toiminnanjohtaja, 19.2.2015
Ville Vilén, Yleisradio, Luovat sisällöt johtaja, 24.2.2015
Nikolaj Nyholm, Sunstone, partner, 13.2.2015
Pasi Vainio, Otava, toimitusjohtaja, 27.2.2015
Markus Leikola, kirjailija, toimittaja, konsultti, 26.1.2015
Anssi Kela, muusikko, säveltäjä, 28.2.2015
Tapio Korjus, IndieCo ry, hallituksen puheenjohtaja, 29.1.2015
Johanna Karppinen, Favex, toiminnanjohtaja, 11.2.2015
Anna Kallio, Suomen tietokirjailijat, lakimies, 28.1.2015
Antti Kotilainen, Musiikkituottajat IFPI Finland ry, 15.1.2015
Lauri Kaira, Luovan työn tekijät ja yrittäjät Lyhty, projektijohtaja, 28.1.2015
Aku Toivonen, toiminnanjohtaja, Säveltäjät ja sanoittajat Elvis ry, 2.2.2015
Jyrki Vainonen, Kirjailijaliiton puheenjohtaja, 29.12.2014
Sonia Meltti, Kirjailijaliitto, lakimies, 23.1.2015
Karl-Martin Sinijärvi, Viron kirjailijaliiton (EKL) puheenjohtaja, 14.1.2015
Rolf Kråkström, Moomin Characters Oy toimitusjohtaja, 22.1.2015
Hannu Saha, Musiikin edistämissäätiön johtaja, Taiteen keskustoimikunnan (entinen) puheenjohtaja jne., 19.2.2015
Katri Wanner, tiedottaja (yhteistyössä mm. Sofi Oksasen kanssa), 25.1.2015
Krista Kaer, kustantaja, kääntäjä ja Kultuurkapital'in neuvoston jäsen, 3.2.2015
Ats Miller, kustantaja, kirjailija, yhteiskunnallinen keskustelija 19.2.2015

EDUSKUNTA
RIKSDAGEN

ISBN 978-951-53-3585-2 (NID.) • ISBN 978-951-53-3586-9 (PDF)
ISSN 2342-6594 (PAINETTU) • ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU)